

TEOS'TAN BÜST TAÇLI BİR KADIN PORTRESİ (CLAUDIA METRODORA?)

Musa KADIOĞLU*

Yunan ve Roma mimarisinde yol gösterici
Hocam Seyhan DORUK'un 75. yaş günü için

Anahtar Kelimeler: Teos • Claudia Metrodora • Stratoneike • Arkhierus • Portre • Büstlü Taç.

Özet: Bu makale Teos antik kentinde 2021 yılı kazı çalışmalarında meclis binasının (*bouleuterion*) güney duvarına teğet kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu cadde döşemesi üzerinde bulunan büst taçlı bir kadın portresini ele almaktadır. Boyundan kırık portrenin ait olduğu *torso* kazı çalışmalarında ele geçmemiştir. Beyaz mermerden yapılmış normal insan ölçülerindeki kadın portresi, başında defne tacı ve defne tacına bağlı bir levha üzerinde üç adet büst taşımaktadır. Ancak çok tahrip olan taçtaki büstlerin kimleri temsil ettiği kesin olarak belirlenememiştir. Taçtaki büstlerin bilinçli bir şekilde tahrip edilmiş olmaları ve herhangi bir tanrıyla ilişkilendirilebilecek belirteçlere sahip olmamaları, büstlerin belirli tanrı ya da yönetimdeki imparatorluk ailesiyle bağlantısını çözümsüz bırakmaktadır. Caddenin devamında yapılacak olan kazı çalışmalarında bulunacak bu portreye ait olası parçalar ile yazıt, belki ileride portrenin daha iyi yorumlanmasına katkı sağlayacaktır. Büstlü taç taşıyan söz konusu bu portre, Asia Birliği Başrahibesi (Tanrıça Roma ve Augustus Kültü), Dionysos Kültü Başrahibesi, *stephanephoros* ya da bir *agonothetes* ile ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. Stilistik açıdan MS 1. yüzyılın 3. çeyreğine tarihlenen (MS 50-70) kadın portresinin büstlü kadın portreleri içerisinde en erken örnek olduğu ileri sürülmüştür. Khios ile Ephesos'ta yapmış olduğu hizmetlerden dolayı zamanında iyi tanınan ve dört kuşak boyunca takip edilebilen Tiberii Claudii sülalesinin adı bilinen ilk kadın ferdi Tiberius Claudius Kalobrotos'un kızı Claudia Metrodora ya da Tiberius Claudius Kalobrotos'un gelini Asia Birliği Başrahibesi Stratoneike olabileceği bu çalışmada önerilmiştir.

A FEMALE PORTRAIT WITH BUST-CROWN FROM TEOS (CLAUDIA METRODORA?)

Keywords: Teos • Claudia Metrodora • Stratoneike • Archierus • Portrait • Bust-crown.

Abstract: The subject of this article is a life-sized marble female portrait with a bust-crown, which was discovered during the 2021 excavations on the Northwest-Southeast aligned marble street tangent to the South wall of the Council House (*Bouleuterion*) in the ancient city of Teos. The corresponding *torso* belonging to the portrait head with broken neck was not found during these excavations. The crown bears a laurel wreath with three busts in relief attached to a rectangular plate in the center of the diadem. Since the busts on the

* Prof. Dr. Musa Kadioğlu, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, Atatürk Bulvarı No. 45, 06100 Sıhhiye/ANKARA, ORCID ID: 0000-0002-6481-229X
e-posta: musakadioglu@ankara.edu.tr

Geliş Tarihi: 08.04.2022; Kabul Tarihi: 13.10.2022; DOI: 10.36891/anatolia.1100702

crown have no attributes and are intentionally very badly damaged, they could not be associated with specific deities or with the members of the imperial household. As a result, it is not possible to determine exactly whom the busts on the crown represent. Additional fragments of the portrait statue and an accompanying inscription that might possibly turn up in the future excavations, would probably contribute to a better interpretation of the portrait. The portrait head, which is stylistically dated to the third quarter of the first century CE (50-70 CE), is the earliest example of a female portrait with a bust-crown. Moreover, even in its present condition, it is possible to narrow down the scope of the possible attributions of this portrait, including the significant details of the bust-crown. The head likely represents one of the following: the High Priestess of the Province of Asia (and by extension, the cult of Roma and Augustus); the High Priestess of the Dionysus-Cult; a *stephanephoros*; or an *agonothetes*. In this study, it has further been suggested that the portrait either represents Claudia Metrodora, the daughter of Tiberius Claudius Kalobrotos and the first known female member of the well-known Tiberii Claudii family of four subsequent generations, honored for her services in Ephesus and Chios, or that it depicts Stratoneike, the High Priestess of the province of Asia and the bride of Tiberius Claudius Kalobrotos.

Giriş

2021 yılı kazı çalışmalarında 2010 yılından itibaren Teos'ta sürdürülen arkeo-jeofizik ölçümlerinde tespit edilen *bouleuterion*'un güney duvarına teğet bir caddenin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Hellenistik Dönem Sur duvarına ait rektagonal kireçtaşı blokların devşirme kullanılarak inşa edilmiş olan ve *bouleuterion*'un güneydoğu köşesine birleşen Geç Roma Dönemi Suru'nun bir kapı ile bölündüğü 2020 yılı çalışmalarında anlaşılmıştır. Hem söz konusu Geç Roma Dönemi Suru'ndaki kapı açıklığı hem de arkeo-jeofizik sonuçları, burada antik tiyatro yönünden gelip, *bouleuterion*'a teğet geçerek kentün *agora*'sına ulaşan güneydoğu-kuzeybatı akslı bir caddenin varlığına işaret etmiştir (plan 1-2). Roma Dönemi ve belki de öncesinden itibaren var olan söz konusu cadde, olasılıkla MS 3. yüzyılın üçüncü çeyreğinde inşa edildiği düşünülen ve sanki bir iç kale oluştururcasına yaklaşık 3 hektarlık bir alan içerisindeki *bouleuterion*, *agora* ve Tanrıça Roma ile İmparator Augustus Tapınağı'nı çevreleyen Geç Roma Suru yapıldığında işlevini kaybetmemiş bu alana batı yönden giriş için

kullanımına devam edilmiş olmalıdır. *Agora*'da sürdürülmekte olan arkeolojik kazılar ileride bu konuya açıklık getirebilecektir.

2021 yılı çalışmaları kapsamında Geç Roma Suru'nun doğusundaki alanda tahmin edilen bu cadde, B25 koduyla sürdürülen kazı çalışmalarında günümüz toprak seviyesinden (+2,02 m) yaklaşık -70 cm alt kotta (+1,30 m) çok iyi korunmuş olarak gün yüzüne çıkartılmıştır (plan 2). Sur kapısı önünde genişliği 4,10 m olan bu caddenin, doğuya doğru yaklaşık 15 m'lik bir kısmı açığa çıkarılmış olup doğu kısmında genişliği 3,80 m'ye kadar daralmıştır. Batı başlangıcında +1,21 m kotta olan cadde yüzeyi, doğuya doğru yaklaşık 10 cm kadar (+1,31 m) yükselmektedir. Genel olarak dikdörtgen gri mermer bloklardan oluşturulmuş cadde kaplamasının yanı sıra içerisinde 90 cm çapında ve merkezinde 5,5 x 6 cm ölçülerinde bir dübel yuvası bulunan olasılıkla bir sütun taburu da kullanılmıştır.

Bu caddenin hemen hemen doğu ucunda +1,77/+1,70 m kot aralığında (T21-B25-002) yüzey toprağının yaklaşık 30 cm altında ve cadde döşemesinin 40

cm kadar üzerindeki dolgu toprak içerisinde bir kadına ait portre baş, boyundan kırık olarak bağımsız halde ele geçmiştir (fig. 1). Portre başın doğrudan doğruya cadde kaplaması üzerinde değil de cadde üzerindeki dolgu içinde ele geçmiş olması ve başın sağ yarısına ait olası parçalar ile ait olduğu giyimli kadın yontusuna ait hiçbir parçanın ele geçmeyişi, portrenin buraya yakın çevredeki *agora*'dan veya yakınındaki resmi yapıların birinden getirilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Portrenin Tanımı

Genç ve pürüzsüz kendine has yüz hatları, mükemmel saç kuaförü, alın üzerindeki üç sıra defne yaprak tacı¹ ve bu taca bağlı bulunan üç adet büst taşıyan baş, olasılıkla Teos'un önde gelen ailelerinden birinin bir kadın ferdiyi portrelemektedir (fig. 2-6). İnce kristalli beyaz mermerden yontulmuş ve hemen çeneboğaz geçişinden kırılmış portre baş, büyük olasılıkla ayakta duran giyimli bir kadın portre yontusuna aittir. Portre başın korunan sol yarısı, Perge'de Plancia Magna ya da Aphrodisias'ta bir lahit üzerindeki kadın rahibeden farklı olarak mantosuyla başını örtmemiş, *capite velato*'suzdur (fig. 2-6). Yani genel olarak dini ritüellerde rahip/rahibelerin ya da imparatorun kurban töreni esnasında mantosuyla başını örtme jesti (*gestus*), Teos kadın portesinde görülmediğinden bir kurban töreninden daha ziyade Tanrıça Roma ve Augustus Kültü veya diğer kültler için düzenlenen yarışmalarla ilişkilendirilebilir.

Sağ gözün hemen başlangıcından yani alt ve üst göz kapaklarının kesişiminden sağ yanağın yarısını da içine alacak şekilde çene altına ve sol arkaya doğru başın 1/3'lük kısmı düz bir şekilde kırılmıştır (fig. 2a-b ve 4). Alın üzerindeki büstler ile hemen hemen burnun alt yarısı tahrip olmuştur (fig. 2a-2b). Sağ burun kanadının tamamen tahrip olmasına karşılık sol burun kanadı ile deliği kısmen korunmuştur. Sol üst ve alt göz kapağı, etli alt dudak, üst dudak yayı ve *philtrum* setleri kısmen zedelenmiştir. Ayrıca alın üzerinde sol göz üzerinden burun aksına doğru çapraz yükselen ince bir çatlak söz konusudur.

Portre başın defne yapraklı tacın üst bitiminden çene altına kadar korunan yüksekliği 24,5 cm; korunan genişliği 15 cm ve kalınlığı ise 22 cm'dir. Portrenin yüzü, çene altından kaş hizasına kadar 12 cm; çene altından alın üzerindeki salyangoz biçimli kıvrıkcık saç lülelerine kadar 15,5 cm'dir (iki sıra kıvrıkcık saç lüleleri dahil yüz 20,5 cm yüksekliğinde). Büstleri çevreleyen çerçeve ise 4,5 cm eninde ve 7 cm uzunluğundadır.

Çeneden kulaklara doğru yükselen üçgenimsi bir yüze sahip olan portre baş, saç kuaföründen dolayı düz bir alın, yuvarlak sivri bir çene, hareketli küçük bir ağız ve güçlü bir buruna sahiptir. Pürüzsüz yumuşak yüz, burun ile kaş birleşiminde bir kemer/yay oluşturmayan ve hafif çökük burun kökünde sert bir hat ile birleşen ince kaşlar, göz kenarlarında belirgin *orbital*, derin göz çukuruna yerleştirilmiş göz yaşı pınarlarının işlenmediği hafif kısık küçük badem gözler, keskin ke-

¹ Defne yaprak tacı (*corona laurea*) mitolojide Apollon, Zeus ve Dionysos'un (Liber Pater) tacı dışında, kült uygulamalarında, yarışmalarda, askeri

alandı, zafer alayında (*corona triumphalis*) ve politik alanda olmak üzere birçok alanda kullanılmıştır. Bkz. Bergmann 2010, 5-35, 518-519.

narlı ağır/kalın göz kapakları, düzgün yerleştirilmiş uzun konturlu güçlü burun, burun kanat şekline uygun *naso-labial* çizgilerle öne çıkan yanaklar, yay şeklini almış hareketli ince üst dudak, dolgun alt dudak, kapalı ağız kenarlarında oluşan gamzeczikler ve üst dudak ile burun arasındaki belirgin *philtrum*, portre başın fizyonomik özellikleridir.

Hafifçe belirginleştirilmiş yanaklara sahip pürüzsüz yüz, 30-40 yaşlarındaki olgun bir kadının yüz hatlarına işaret etmektedir. Burun kökü ile kaşların birleşiminde oluşan dikey hatlar (hafif çatık kaş gibi) yüze ciddi bir ifade kazandırmış olmakla birlikte genel olarak yüz ifade-siz/hissiz ve donuktur. Yanlara doğru taşkın geniş kanatlarıyla güçlü burun, burunun her iki yanındaki hafif üçgenvari *naso-labial* hatlar yanakları hafifçe vurgulamıştır. Dolgun alt dudak, ince şekillendirilmiş yay biçimli üst dudak, ağzın kenarındaki küçük gamzeler, *naso-labial* hatlar ile çökük burun kökündeki dikey çizgiler ve küçük kısık gözler portre başın yüzüne ciddi ve donuk bir ifade vermiştir.

Tüm başı çevreleyen ancak kulaktan kulağa daha belirgin uzanan salyangoz biçimli kıvrıkcık saç lüleleri iki sıra halinde alın çevrelemektedir. Her iki kulaktan alın ortasına doğru simetrik olarak yerleştirilen kıvrıkcık saç lüleleri, alta burun ve üstte merkezi büst aksında birbirlerine kavuşurlar. Başın sol yarısındaki 6 sıra çift kıvrıkcık lüleeye karşılık başın sağ yarısında üç tam bir yarım sıra kıvrıkcık lüle koruna gelmiştir. Simetrik yapıdan dolayı başın her iki yarısında da lüle sayısı eşit olmalıdır. Küçük sol kulak kepeği üzerindeki düğme biçimli ilk saç lülesi, kulağı açıkta bırakmak için tekli işlenmiştir (fig. 3). Kulak arkasında da düğme biçimli kıvrıkcık saç lülelerinin alın üzerinde görülen sıralı

düzeni kaybederek enseye doğru düzensiz bir şekilde indiği görülür. Kulak üzerindeki tek lüleden itibaren tüm alını çevreleyen düğme biçimli salyangozvari kıvrıkcık saç lüleleri merkezlerinde belirgin olan tek nokta matkap delgiyle vurgulanmıştır. Aynı şekilde kulak deliği matkapla uzun bir kanal şeklinde açılmıştır. Portre baş cephe ve yanlarda kulak üzerine kadar ayrıntılı bir şekilde işlenmesine karşılık, kulak arkasından itibaren hem salyangozvari kıvrıkcık saç lüleleri hem defne tacının yaprakları hem de taç arkasında kalan saçlar daha yüzeysel işlenmiştir. Özellikle tacın arkasında kalan başın üst kısmındaki çok stilize işlenen saç telleri ortadan iki yana ve kısmen de arkaya doğru taranmıştır. Ense üzerine kadar takip edilebilen üç sıra defne yapraklı taç üzerinde saçın topuz yapıldığına dair hiçbir iz yoktur (fig. 5-6). Ayrıca kulak arkasından enseye doğru inen kıvrıkcık bir saç lülesi, saçın topuz değil aksine belikler halinde omuzlar ve sırt üzerine salındığına işaret etmektedir. Başın üst kısmında stilize saçlarda olduğu gibi kulak arkasındaki lülelerde nokta matkap delgiden kaçınılan daha yüzeysel işçilik söz konusudur.

Teos kadın portresi, iki sıra çok düzenli (simetrik) kıvrıkcık saç lüleleri üzerinde başı çepeçevre saran ve alın üzerinde dikdörtgen büst taşıyıcıda son bulan üç sıra defne yaprak tacına sahiptir. Defne yapraklarının uç kısmında bazen tekli defne tohumları tasvir edilmiştir. Her iki yönde defne tacının sınırladığı alın üzerindeki *tabula ansata* benzeri ince çerçeveli dikdörtgen bir levhada, hemen hemen aynı ölçülerde üç adet büst tasvir edilmiştir. Bu yönüyle Teos portresi, hem J.

Rumscheid² tarafından yapısal olarak üç grup altında değerlendirilen taçlardan hem de Aphrodisias’da bulunan *himation* giyimli erkek portre yontularının beşinde belirlenen dört farklı çeşitteki rahiplere özgü taçlardan belirgin şekilde farklıdır ve daha basittir.³ Teos örneğinde olduğu gibi farklı bir taç örneği Aphrodisias’ta MÖ 1. yüzyıl sonu ile MS 1. yüzyıl başına tarihlenen bir rahip portresinden bilinmektedir.⁴ Cepheden tasvir edilmiş kabartma büstleri taşıyan dikdörtgen bir levhada benzeri büst taşıyıcının alın üzerindeki taca tutturulması her iki örnekte benzerdir ve daha sonrasına tarihlenen neredeyse tam plastik olarak serbest duran büstlü taçlardan oldukça farklıdır. Ancak yine de çoğunlukla Anadolu’da görülen büstlü taçların bir çeşitlemesi olarak Teos örneği, Rumscheid’in Anadolu tipi⁵ taçlar altında değerlendirdiği tipe dahil edilebilir.

Portreye göre⁶ ortadaki ve solundaki büst, en sağdaki büste oranla biraz daha iyi korunmuştur (fig. 2b). Sağdaki büstün sadece göğüs ve omuz üzerindeki elbise kıvrımları kısmen korunmuşken, ortadaki ve soldaki büstün göğüs ve omuz üzerindeki elbise kıvrımları, boyun, yüz ve saç biçimi hakkında kısmen bilgi sahibi olabiliyoruz. Ancak her üç büstün de oldukça tahrip olmalarından dolayı kesin olarak

tanımlanmaları (tanrı/tanrıça ve imparator/imparatoriçe ya da imparatorluk ailesi mensubu) oldukça güçtür.

Diğer Büstlü Heykel Örnekleri

Genel olarak büstlerin bir tür destek elemanına tutturulduğu taçlar, bilinmekle birlikte yaygın kullanılmamışlardır.⁷ Çoğunlukla erkek portrelerinde karşımıza çıkan büstlü taçların Ephesos, Aphrodisias, ve Perge olmak üzere nadiren kadın portrelerinde de yürüttüğü görevi vurgulamak amacıyla kullanıldığı bilinmektedir.⁸ Bu bakımdan Teos’ta 2021 yılı kazı çalışmalarında bulunan büst taçlı kadın portresi, aşağıda ele alınacak olan kişiliğinin yanı sıra bu türün şimdilik bilinen en erken örneğini oluşturduğu için önem taşımaktadır.

² Rumscheid 2000, 7-8.

³ Krş. Hallett 2006, 154-155.

⁴ Aphrodisias Bouleuterion/Odeion’unda bulunmuş olan büst taçlı Aphrodite Rahip yontusu İnan ve Rosenbaum tarafından Geç Flaviuslar Dönemi’ne tarihlendirilirken (İnan – Rosenbaum 1966, 171-172 no. 228, lev. 126; İnan – Alföldi-Rosenbaum 1979, 39), Ch. Hallett tarafından MÖ geç 1. yüzyıl ile MS erken 1. yüzyıla tarihlendirilmektedir: Hallett 2006, 159-160, no. 4, lev. 30 ve 31.

⁵ Rumscheid 2000, 8.

⁶ Yönler izleyiciye göre değil porte başa göre tanımlanmıştır.

⁷ Hallett 2006, 174.

⁸ Krş. Rumscheid 2000, 37, no. 8, lev. 3,4; no. 9, lev. 3,5; no. 15, lev. 7,3; no. 17, lev. 7,4; no. 18, lev. 8,3-4; no. 32, lev. 20,3, no. 60, lev. 25; 26,1-2; no. 62, lev. 27,1-2; no. 68, lev. 32,2.

Genelde Anadolu'da⁹ Aizanoi¹⁰, Didyma¹¹ ve Hierapolis'teki¹² kabartmalarda, Aphrodisias¹³, Ephesos¹⁴, Metropolis¹⁵ ve Perge¹⁶ gibi antik kentlerde ele geçen plastik eserlerde büstlü taçlarla karşılaşılmıştır.¹⁷ Anadolu dışında sadece Atina'da da MS erken 3. yüzyıla tarihlenen büst taçlı genç bir erkek portesi¹⁸ bilinmektedir. Erkek portrelerinde olduğu gibi kadın portrelerinde de büstlü taçlar, rahibe belirteci olarak yorumlandığı ve ilk bakışta bu durumu Perge'de kaidesindeki yazıtıyla birlikte bulunan Plancia Magna yontusunun destekler gibi görüldüğü belirtilmiştir.¹⁹ Ancak göreve geldikleri süre içerisinde yarışmalar (*agon*) düzenleyen *agonothet*, *alytarch*, *asiarch*, *archieus*, *archieia*, *archiprytan*, *eparchik*, *kilikiarch*, *panegyriarch*, *stephanephoros* ve *panhellenios*'un büstlü taç taktıkları, bu görevlerden bazılarına kadınların da yürütmüş olduğu Anadolu'da bilinmektedir.²⁰

Büstlü taç taşıyan kadın portrelerinin çoğunlukla MS 2. yüzyılda öne çıktığı ve tarihlenebilen en erken örneğin ise Perge'deki Plancia Magna'nın portre heykeli olduğu bilinmektedir.²¹ Plancia Magna'nın büstlü portresi haricinde Aphrodisias *bouleterion*'u orkestrasında bulunan bir kadın portre parçası²² ile bir lahit üzerindeki kadın kabartması²³; Ephesos'ta Yukarı *Gymnasion*²⁴, Liman *Gymnasion*'u²⁵ ve buluntu yeri bilinmeyen başka bir portre parçası²⁶ olmak üzere üç kadın portresi; Texas, Fort Worth'daki kadın portresi²⁷; Londra'daki kadın portresi²⁸ ve pişmiş topraktan yapılmış bir kadın büstünün²⁹, Antoninler'den Severuslar Dönemi sonrasına kadar bilinen tüm örnekleri oluşturdukları göz önüne alındığında yeni bulunan Teos örneği, bu zamana kadar bilenenler içerisinde en erken büst taçlı kadın portresidir.

⁹ Bkz. İnan – Rosenbaum 1966; İnan – Alföldi-Rosenbaum 1979, 38-47; Rumscheid 2000, 7-51; Hallett 2006, 155 dn. 29.

¹⁰ Rumscheid 2000, 12 no. 1c-d, f-g, lev. 1,1-5.

¹¹ Rumscheid 2000, 14-15, lev. 6,2 no. 12.

¹² Rumscheid 2000, 125-126, no. 22-23, lev. 11-13.

¹³ Smith vd. 2006, no. 48, 170-174, lev. 40-42; no. 50, 177-179, lev. 44-45; no. 51, 179-180, lev. 46-47; no. 59, 186-187, lev. 55; no. 95, 214-216, lev. 74-75.

¹⁴ Rumscheid 2000, 121-122, no. 14-15, lev. 7,3-4.

¹⁵ Aurenhammer 1996, 387-391, Res. 1-3; Rumscheid 2000, 128-129, no. 29, lev. 17,3; Aybek 2009, 93 nr. 105, lev. 42, 105.

¹⁶ Rumscheid 2000, 31, no. 32, dn. 208, lev. 20,3.

¹⁷ Bkz. İnan – Alföldi-Rosenbaum 1979, 42; Rumscheid 2000, 11, dn. 75

¹⁸ Piccardi 2007, 365-390.

¹⁹ Rumscheid 2000, 37.

²⁰ Rumscheid 2000, 14, 38, dn. 90 ve 248.

²¹ Rumscheid 2000, 38.

²² İnan – Rosenbaum 1966, 116-177, 179, no. 241, lev. 133,3-4; İnan – Alföldi-Rosenbaum 1979, 38 vd.; Rumscheid 2000, 38, 116-117, no. 8, lev. 3,4; Lenaghan – Hallett 2006, 214-216, no. 95, lev. 74 ve 75.

²³ Rumscheid 2000, 38, no. 9.

²⁴ İnan – Alföldi-Rosenbaum 1979, 40, no. 137, lev. 110, 3-4; 111,1-2; Rumscheid 2000, 38, 123 no. 18, lev. 8, 3-4 (ilgili tüm literatürle birlikte).

²⁵ Hill 1899, 245-249 fig. 132; İnan – Rosenbaum 1966, 137, no. 169, lev. 98,4; Rumscheid 2000, 38, 122, no. 17, lev. 7,4 (ilgili tüm literatürle birlikte).

²⁶ Hill 1899, 245-249 fig. 133; Rumscheid 2000, 38, 121-122, no. 15, lev. 7,3 (ilgili tüm literatürle birlikte).

²⁷ İnan – Alföldi-Rosenbaum 1979, 39, 327-329, no. 326, lev. 235; 275, 1-3; Rumscheid 2000, 38, no. 60.

²⁸ Rumscheid 2000, 38, no. 62.

²⁹ İnan – Alföldi-Rosenbaum 1979, 42-43, lev. 273, 2; Rumscheid 2000, 38, 42-43, no. 68, lev. 273,2.

Tacında üç büst taşıyan en erken örnek MÖ geç 1. yüzyıl-MS erken 1. yüzyıla tarihlenen Aphrodisias *bouleuterion/ odeion*'unda bulunmuş giyimli bir erkek yontusudur.³⁰ Tacın ortasındaki büstün Aphrodite ve her iki yanındaki büstlerin ise T. K. Erim'in önerdiği üzere olasılıkla bir çift oluşturan Helios (Sol) ve Selene (Luna) olabileceği kabul görmüştür.³¹ Bu portre yontunun tacının ortasındaki Aphrodite büstünden dolayı Aphrodite rahibine ait olduğu, herhangi bir tanrı ya da tanrıça belirteci olmayan her iki yandaki büstlerin İmparator Domitian ve Titus'a³² ya da imparator çiftine ait olabileceği de önerilmiştir.³³ Rumscheid'a göre tacın ortasında Aphrodisias kentinin baş tanrıçası Aphrodite büstünün tasvir edilmiş olmasından dolayı söz konusu taç, Aphrodite ve imparator çifti onuruna düzenlenen şenliklerde takılmış olmalıdır.³⁴

Perge'de H1 Propylon'unda ithaf yazıtıyla birlikte bulunan, Marcus Plancius Varus'un kızı, 'Kentin Kızı' unvanlı, Artemis Rahibesi, üç kez Demiourgos (eponym yönetici), yaşam boyu anatarıça rahibesi, İmparator Kültü Başrahibesi Plancia Magna, Büyük Herkulaneum heykel tipinde tasvir edilmiştir. Portre başıyla birlikte yontulmuş olan heykel oldukça iyi korunmuş olup başında büstlü bir taç taşımaktadır. Teos örneğinden tipolojik olarak farklı olan Plancia

Magna'nın tacında kalın organ kesitli bir halka üzerinde cepheden gösterilmiş dört büst taşıyan bir levha ve büstlerin arasında olasılıkla değerli taşları taklit eden düğme biçimli kabaralar bulunur. Büstlerin başları büyük oranda tahrip olmasına karşılık ortadaki iki büstün *paludamentum* ve zırlı olması erkek olduklarına işaret etmektedir. İnan ve Rosenbaum³⁵, dıştaki iki figürü *toga* ya da *bimation*'lu erkek figürleri olarak yorumlamalarına karşılık Rumscheid³⁶ her iki figürün korunma durumu ve elbise kıvrımlarından cinsiyetlerini belirlemenin zor olduğuna dikkat çekmiştir. Taçtaki büstlerde herhangi bir tanrı ile ilişkilendirilebilecek bir belirteç olmadığından Plancia Magna'nın onur heykeli, yazıtında da belirtildiği üzere daha çok İmparator kültü ve bu kültün başrahipliği ile ilişkilendirilmiştir.³⁷ Buna uygun olarak ta büstlerin Nerva, Traian ve Hadrian³⁸ ya da Sabina, Hadrian, Traian ve Plotina'yı tasvir etmiş olabileceği önerilmiştir.³⁹

MS 2. yüzyıl ortasından MS 4. yüzyıl sonuna kadar farklı tarihler önerilen⁴⁰ ve tacında üç minyatür büst taşıyan rahibe giyimli (alttan *kehiton* ve üzerine *bimation*) kadın portre yontusu, stilistik olarak Antoninler Dönemi'ne tarihlenmiş ve Aphrodisias *bouleuterion*'undaki MS geç 2. yüzyıl düzenlemeleri ile ilişkilendirilmiştir.⁴¹

³⁰ Rumscheid 2000, 115, no. 5, lev. 2,3-4; Hallett 2006, 158-160, no. 41, lev. 30 ve 31.

³¹ İnan – Rosenbaum 1966, 171-172 no. 228, lev. 126; İnan – Alföldi-Rosenbaum 1979, 39; Hallett 2006, 159 no. 41.

³² Alföldi-Rosenbaum 1994, 102-103, dn. 11.

³³ Rumscheid 2000, 115 no. 5, lev. 2, 3-4.

³⁴ Rumscheid 2000, 115.

³⁵ İnan – Alföldi-Rosenbaum 1979, 40, 248, no. 225, lev. 158, 1-3; 159; 160, 2; 271, 4.

³⁶ Rumscheid 2000, 31, dn. 209.

³⁷ Rumscheid 2000, 31-32.

³⁸ İnan – Alföldi-Rosenbaum 1979, 40.

³⁹ Rumscheid 2000, 32.

⁴⁰ Antoninler Dönemi: Rumscheid 2000, 116-117, no. 8, lev. 3, 4; MS 4. yüzyıl sonu: İnan – Rosenbaum 1966, 39, 179 no. 241, lev. 133, 3-4; İnan – Alföldi-Rosenbaum 1979, 39.

⁴¹ Lenaghan – Hallett 2006, 214-216, no. 95, lev. 74 ve 75.

Olasılıkla *bouleuterion*'un *scaenae frons* sütunları arasında bir rahip heykeline⁴² eş oluşturacak şekilde dikilmiş olan rahibe yontusunun portre tacında üç büstten sadece sol göz üzerindeki küçük erkek büstü, zırlı giyimiyle bir imparator olarak yorumlanmıştır.⁴³ Aphrodisias'daki bu her iki heykel muhtemelen rahiplik makamını ortak yürüten bir çift, üstlenmiş oldukları görevden dolayı kentin *bouleuterion*'unda onurlandırılmıştır.⁴⁴ MÖ geç 1. yüzyıl ile MS erken 1. yüzyıla tarihlenen Aphrodisias'taki Aphrodite'nin rahip yontusunda olduğu gibi bu rahibe portresinde de ortada kentin ana tanrıçası Aphrodite ile her iki yanında ona eşlik eden imparator ve eşi ya da bu dönem için örneğin Marcus Aurelius ve Lucius Verus gibi iki imparatorun olabileceği önerilmiştir.⁴⁵

Aphrodisias'ta Geç Antoninuslar Dönemi'ne tarihlenen bir lahit üzerindeki yazıttan anlaşıldığı kadarıyla bir çift ya da aynı ailenin iki üyesi olarak eyalet imparator kültü başrahipliği ve kentteki yerel rahiplik görevini üstlenen bir kadın ile bir erkek yan yana tasvir edilmiştir.⁴⁶ Rumscheid, o zamana kadar bilinen örnekler içerisinde bu lahit üzerinde birlikte tasvir edilmiş büst taçlı çiftin yegâne örnek olduğuna, ancak çiftin hangi görevde büstlü tacı taktıklarının açık olmadığına vurgu yapmıştır.⁴⁷

Yine Geç Antoninler Dönemi'ne tarihlenen Texas, Fort Worth, Kimbell Art

Museum'daki rahibe portresinde de taç üzerinde üçlü büst düzenlemesi görülür: *paludamentum* giyimli iki erkek büstü ile olasılıkla bir kadın büstünün imparatorluk aile fertlerini (Marcus Aurelius, Lucius Verus ya da Antoninus Pius ve muhtemelen Genç Faustina) tasvir ettiği önerilmiştir.⁴⁸

Ephesos Liman *Gymnasium*'unda bulunan ve bir imparatorluk kült rahibesine ait kadın portresinin sadece alın üzerinde her iki yana taranmış saç tutamları, bu saç tutamlarını üstten sınırlayan tek sıra defne çelengi ve sekiz büst içeren tacın bir kısmı korunagelmıştır. Büstlerde tanrılarla ilişkilendirilebilecek hiçbir belirteç korunmamış olup büstlerin oluşturduğu frizin ortasındaki sakallı figürün Septimius Severus, ona eşlik eden büstlerin Caracalla ve Geta ile birlikte diğer imparatorluk aile fertleri olduğu belirtilmiştir.⁴⁹ Ephesos'ta buluntu yeri kesin olarak bilinmeyen, burun hizasından yüzün sol yarısı ile alın üzerindeki saçları ve bir kısmı koruna gelen büstlü kadın portresi, stilistik olarak Hadrian-Antoninler Dönemi'ne tarihlenmiştir.⁵⁰ Yukarı *Gymnasion*'da bulunmuş bir diğer rahibe portresinin tacındaki sekiz büst, oldukça tahrip olmasına karşılık büstlerde tanrıların aksine kadın ve erkeklerin tasvir edilmiş olduğu ve portre, stilistik olarak Severuslar Dönemi'ne tarihlendiği için söz konusu büstlerin de hem Antoninler hem de Severuslar Sülalesi aile

⁴² Hallett 2006, 164-166, no. 45, lev. 35-37.

⁴³ İnan – Rosenbaum 1966, 39, 179 no. 241, lev. 133, 3-4; Lenaghan – Hallett 2006, 215-216.

⁴⁴ Lenaghan – Hallett 2006, 216.

⁴⁵ Lenaghan – Hallett 2006, 216.

⁴⁶ Rumscheid 2000, 38, 117 no. 9, dn. 249, lev. 3, 5; 4, 1. (İlgili tüm kaynakça ile birlikte).

⁴⁷ Rumscheid 2000, 138, 17, dn. 711.

⁴⁸ İnan – Alföldi-Rosenbaum 1979, 39-40, 327-329, no. 326, lev. 235 ve 275, 1-3; Rumscheid 2000, 140, no. 60, lev. 25 ve 26, 1-2.

⁴⁹ Hill 1899, 245-249 fig. 132; Alföldi – Rosenbaum 1966, 137, no. 169, Pl. 98,4; Rumscheid 2000, 38, 122, no. 17, lev. 7,4 (İlgili tüm literatürle birlikte).

⁵⁰ Rumscheid 2000, 38, 121-122, no. 15, lev. 7,3.

fertlerini tasvir etmiş olabileceği yönündedir.⁵¹ Ephesos'taki bu her üç kadın portresi de stilistik açıdan Teos örneğinden oldukça farklıdır.

Büslü kadın portrelerinde olduğu gibi büslü erkek portrelerinde de durum benzerdir. Aphrodisias'ta Lucius Antoninus Claudius Dometeinos Diogenes'in⁵² büslü tacında, merkezde Aphrodisias Aphrodite'sini simgeleyen kült heykeli ile solunda gittikçe küçülen ölçülerde dört adet büst yer alır. Sırasıyla göğüs üzerinde *gorgoneion* kabartmalı zırlı büst giyen bir imparator, kadın elbise kıvrımlarına sahip büst, olasılıkla bir imparatoriçe, konsul togalı (*toga contabulata*) bir büst ve son olarak biraz daha küçük zırlı bir büst daha bulunur.⁵³ Merkezdeki Aphrodisias Aphrodite'sinin sağında ise yine küçülen ölçülerde sırasıyla *paludamentum* giyimli bir büst, kıvrımlı elbise giyen bir kadın büstü, zırlı bir büst, kıvrımlı elbise giyen bir diğer kadın büstü ve son olarak *paludamentum* taşıyan bir büst daha olmak üzere taçta toplam on büst tasvir edilmiştir. Tacın merkezdeki Aphrodisias Aphrodite'sinin sağında ve solundaki büstlerin, heykelin dikildiği dönemde yönetimdeki imparator ve imparatorluk aile fertlerine ait olduğu önerilmiştir.⁵⁴ Bu durumda sol taraftaki büstlerin Septimius Severus, Iulia Domna, Caracalla ve Geta⁵⁵ ve sağ taraftaki büstlerin Antoninler Sülalesi aile fertlerini temsil ettiği ve böylece sol taraftaki Severuslar Sülalesi ile sağ taraftaki

Antoninler Sülalesi'nin eşleştirildiği ileri sürülmüştür.⁵⁶

Aphrodisias'ın soylu Antonii Claudii ailesi fertlerinden olan ve yazıtlı kaidesiyle birlikte ele geçmiş Dometeinos ve yeğeni Claudia Antonia Tatiana ile bir çift oluşturacak şekilde *bouleuterion*'un güney girişine dikilmiş heykellerinin yanı sıra, babası ve oğullarına ilişkin olarak ta Aphrodisias'ta bulunan yazıtlar bilgi vermektedir.⁵⁷ Önce *stephanephoros* olan Dometeinos, ardından yasa koyucu, ömür boyu *gymnasiarch* ve son olarak Asia Birliği Başrahibi (Archiereus Asias) unvanını almış, üyeleri arasında eyaletin en zengin ve en iyi bağlantılı ailelerinden bazılarının bulunduğu seçkin bir gruba dahil olmuş ve kentin önde gelen kişilerindendir.⁵⁸ Roma Vatandaşı olan Dometeinos'un oğulları Tiberius Claudius Diogenes ve Tiberius Claudius Attalos ise daha yüksek siyasi çevrelere girerek Roma Senato üyesi olmuşlardır. Dometeinos'un torunları ise Roma Senatosu'na girdiğinde (MS 2. yüzyıl sonu/3. yüzyıl başında) Dometeinos'un söz konusu bu heykeli *bouleuterion*'a dikilmiştir.⁵⁹ Aşağıda değinileceği üzere benzer durumun Teoslu Tiberii Claudii sülalesi için de geçerli olduğu muhtemeldir.

Aphrodisias tiyatrosunda bulunmuş ve MS geç 1. yüzyıl-erken 2. yüzyıla tarihlenen bir gence ait heykelin portesinde defne çelenginde iki büst tasvir edilmiştir. Tiyatroya dikilmiş olan bu genç erkek

⁵¹ İnan – Rosenbaum 1979, 40, 177-178, no. 137, lev. 110, 3-4; 111, 1-2; Rumscheid 2000, 123 no. 18, lev. 8, 3-4.

⁵² İnan – Alföldi-Rosenbaum 1979, 41, no. 186, lev. 274; Hallett 2006, no. 48, 170-175, res. 19 ve 24, lev. 40-42; Rumscheid 2000, 32-34, no. 10, lev. 4,2-4; 5,1.

⁵³ Hallett 2006, no. 48, 174 Pl. 40-42, dn.15.

⁵⁴ Hallett 2006, no. 48, 174.

⁵⁵ İnan – Alföldi-Rosenbaum 1979, 39; Hallett 2006, no. 48, 174, lev. 41 dn. 15.

⁵⁶ Hallett 2006, no. 48, 174 Pl. 41 dn. 17.

⁵⁷ Hallett 2006, 174-175 dn. 18.

⁵⁸ Hallett 2006, 175.

⁵⁹ Hallett 2006, 175.

yontusu, hem giysisi hem de rahiplere özgü büstlü defne yaprak tacıyla prestijli yerel bir rahipliği elde etmiş genç bir kişiyi temsil etmektedir.⁶⁰ Her ne kadar taçtaki büstler oldukça tahrip olmuş ise de en azından büstlerin erkek ve kadın (imparator ve imparatoriçe) çifti oluşturduğu ileri sürülmüştür.⁶¹ Ephesos Doğu *Gymnasion*'u imparatorluk salonu olarak adlandırılan mekanda bulunmuş ve Severuslar Dönemine tarihlenen sofist Flavius Damianus'un⁶² portre heykelinin tacında, başları kırık 15 büstün, giymiş oldukları elbise ve elbise kıvrımlarından ötürü yönetimdeki imparator, imparatoriçe, imparatorluk aile fertleri ile tanrıları tasvir ettiği öne sürülmüştür.⁶³ New York'ta Shelby White ve Leon Levy koleksiyonundaki bronz portrenin tacında ise Antoninler ve Severuslar Sülalesi'nin on beş erkek üyesi temsil edilmiştir.⁶⁴

Lykia kentlerinden Oinoanda'da bulunmuş Gaius Iulius Demosthenes'in kurduğu (MS 123/124 ya da 124/125 yılları), kendi cebinden finanse ettiği ve kendi adını verdiği *Demostheneia* müzik yarışması (*agon*) ile ilgili yazıt⁶⁵, taçların yorumlanmasında önemli bilgiler içermektedir.⁶⁶ Bu yazıtta *agonotetes*'lerin her dört yılda bir İmparator Hadrian ve tanrı Apollon onuruna düzenlenen bu müzik

yarışmalarında giyeceği kıyafet tanımlanmıştır. " ... ve kente hediye edilecek üzerinde İmparator Nerva Traianus Hadrianus Caesar Augustus ile liderimizi ata tanrı Apollon'un portre büstlerinin olduğu altın bir tacı *agonotetes* takmalı, ..." ⁶⁷ Ayrıca Hierapolis tiyatro frizlerinde de büst taçlı figürün başı üzerinde ΑΓΩΝΟΙΘΕΤΗΣ kelimesinin korunan son harfleri, burada oyunlara başkanlık eden *agonotetes*'e işaret etmektedir.⁶⁸ Hierapolis'te oyunların düzenleyicileri olarak *agonotetes*, diğer yazılı kaynaklardan da bilinmektedir.⁶⁹ Oinoanda'daki Demosthenes yazıtında olduğu gibi Hierapolis tiyatro frizlerindeki hem büst taçlı figürün üzerindeki yazıt hem de büstlü figürün içerisinde bulunduğu kompozisyon bağlamında *agonotetes* olduğu ve *agonotetes*'in diğer friz sahnelerinde kentün ana bayramı/şenliği olan *Apolloneia Pythia*'yı yönettiği anlaşılmaktadır.⁷⁰

Atina Agora'sı yakınındaki Eleusinion'da tacında sekiz küçük büst taşıyan genç bir erkek portresine⁷¹ daha önce değinilmiştir. Olasılıkla Caracalla Dönemi'ne tarihlenen bu portrede, mersin ağacı (*myrthe*) yaprak tacı üzerindeki büstlerin, Antoninler ve Severuslar Sülalesi'nin erkek fertlerini tasvir ettiği ve Eleusis ile yakından ilişkili bir kurum olan *Panhellenion*'un bir delegesini temsil ettiği

⁶⁰ Lenaghan – Hallett 2006, 178, no. 50, lev. 44-45

⁶¹ Lenaghan – Hallett 2006, 178.

⁶² İzmir Arkeoloji Müzesi env. no. 648; İnan – Rosenbaum 1966, 128 no. 151, lev. 83, 4; 87,1-2; İnan – Alföldi-Rosenbaum 1979, 41; Rumscheid 2000, 123-124, no. 19, lev. 5, 2; 9-10 (yeni literatürle birlikte); Flavius Damianus değil Aphrodisiaslı Vedii Antonini ailesinin bir üyesi olduğu ile ilgili olarak bkz. Dillon 1996, 261-274, fig. 1; 5; 8; 13; Piccardi 2007, 373-374, fig. 7, dn. 11.

⁶³ Rumscheid 2000, 123 no. 19, lev. 5, 2; 9 ve 10. İnan ve Rosenbaum'a göre büstlerin tamamı,

Nerva'dan Pertinax'a kadar 11 imparator ile geri kalan dördü ise 1. yüzyıl imparatorlarını tasvir etmektedir: İnan – Alföldi-Rosenbaum 1979, 41.

⁶⁴ Piccardi 2006, 374, dn. 12; Rumscheid 2000, 142-143, no. 64, lev. 28-30.

⁶⁵ Wörrle 1988, 1-43.

⁶⁶ Rumscheid 2000, 10 dn. 65.

⁶⁷ Wörrle 1998, 10-11, 52-54. satırlar.

⁶⁸ Rumscheid 2000, 12 dn. 78, no. 25, lev. 14,1-3.

⁶⁹ Rumscheid 2000, 12 dn. 79, no. 25, lev. 14,1-3.

⁷⁰ Rumscheid 2000, 12.

⁷¹ Piccard 2007, 365-390, res. 1a-c; 2; 3.

öne sürülmüştür.⁷² Söz konusu delege, muhtemelen *Panbellenia* şenliklerindeki hizmetlerinden ötürü bir *archon* ya da *agonothetes* olarak Atina'da bir heykelle onurlandırılmıştır.⁷³

Aphrodisias'ta rahiplere özgü taç taşıyan portelerin dördü olgun ve yaşlı erkekleri, dördünün ise sakalsız genç erkekleri temsil ediyor olması antik kentteki önemli dini görevlerin yaşlılara olduğu kadar genç erkeklere de açık olduğuna işaret etmektedir.⁷⁴ Rahiplik müessesesi, festivalere başkanlık etmeyi ve diğer masraflı harcamaları üstlenmeyi içeren onurlu bir makam olması itibariyle bu göreve gelenler kentin varlıklı ve ileri gelen ailelerini temsil etmekteydiler. Zengin genç aristokratların kamusal hayata girmeleri, erken yaşlardan itibaren hayırseverlik (*euergetism*) sistemine başlatılmalarıyla olmuştur.⁷⁵

Aizanoi Stadion'unun güney cephesi önünde bulunan kabartma üzerinde tasvir edilen yedi taçtan 3., 4., 5. ve 7.'si olmak üzere dördü büstlü taçtır. 9 stilize büstü taşıyan ilk tacın, taç çemberi içerisindeki Eski Yunanca yazıttan anlaşıldığı üzere MS 114 yılında Pergamon'a 2. Neokorosluk verildiğinde Asia Eyaleti Başrahibi olan Appuleius tacını Pergamon'daki tapınağa (Traianeum) adamıştır.⁷⁶ Aynı stilistik özelliklere sahip ancak dokuz yerine on büst bulunan dördüncü taç kabartmasında, dedesi Appuleius'tan yaklaşık yarım yüzyıl sonra Marcus Aurelius ile Lucius Verus'un ortak imparatorluğunda

aynı görevde bulunan torunu Eurykles, tacını Pergamon'daki İmparatorluk Kült (Traianeum) tapınağına adamıştır.⁷⁷ Aizanoi'daki aynı kabartma üzerindeki taçlarda Appuleius ve torunu Eurykles'in, *stephanophoros* gibi farklı bir görevde büstlü taç taşımaları Asia Birliği Başrahibi (Αρχιερέυς) dışında ayrıca *panbellenion* ve *stephanophoros* görevini elde edenlerin de büstlü taç taşıdıklarına işaret etmektedir.

Romalı tarihçi Suetonius,⁷⁸ İmparator Domitian, Iupiter Rahibi ve Flaviuslar rahipler kurulunun Roma'daki Capitol oyunlarını seyrederken giydiklerini şöyle tasvir etmiştir: "*Oyunlara başkanlık eden Domitian, ayaklarında sandal, Yunan stili kesimli erguvan renkli bir toga, başında Kapitol Üçlüsü olarak bilinen Iupiter, Iuno ve Minerva'nın büstlerini taşıyan altından bir taç, onun yanında aynı tür elbise giyen ve taçlarında Kapitol Üçlüsü'nün yanısıra imparatorun da büstü bulunan Iupiter rahibi ile Flaviuslar Rahip Kurulu üyeleri yer almıştır*". Suetonius'un da belirttiği gibi (imparator ve oyun düzenleyici) farklı görevlerdeki büstlü taç taşıdıkları, tacın doğrudan doğruya bir görevin belirteci olmadığı, aksine belirli bir işlevin simgesi olduğu önerilmiştir.⁷⁹

Önce G. F. Hill'in⁸⁰ öne sürdüğü ve ardından L. Robert'in⁸¹ desteklediği büstlü taçların imparator kültü ve/ya da tanrı kültünün rahip ve rahibelerinin bir nişanı olduğu çoğu araştırmacı tarafından kabul görmüştür.⁸² Ancak arkeolojik malzeme, antik kaynaklar ve epigrafik belge-

⁷² Piccard 2007, 365-376, res. 1a-c; 2; 3.

⁷³ Piccard 2007, 365-390, res. 1a-c; 2; 3.

⁷⁴ Hallett 2006, 156.

⁷⁵ Hallett 2006, 156, dn. 30 (dokuz ya da on yaşındaki erkek çocuklar bile rahip olabilmektedirler).

⁷⁶ Rumscheid 2000, 13. no. 1c, lev. 1,1-2.

⁷⁷ Rumscheid 2000, 13. dn. 82 no. 1d, lev. 1, 1,3.

⁷⁸ Suetonius, Domitian 4,4; ayrıca bkz. Rumscheid 2000, 9.

⁷⁹ Rumscheid 2000, 7-14.

⁸⁰ Hill 1899, 247.

⁸¹ Robert 1930, 262-267.

⁸² Aurenhammer 1996, 389; Rumscheid 2000, 7.

ler değerlendirildiğinde yönetimdeki imparatorlar, tanrı kült rahipleri, imparatorluk kült rahipleri, kent ve eyalet rahipleri (*archiereus/archiereia*), *asiarkh*, *stephanophoros*, *agonotetes*, *panegyriarch* ve *archiprytan*'ların büstlü taç taktıkları anlaşılmaktadır.⁸³ Ayrıca hem tarihi hem de epigrafik kaynaklar, oyunların (*agon*) tanrılar ve imparatorlar onuruna kentteki memurlar tarafından da düzenlendiğine işaret etmektedir.⁸⁴

Stilistik Karşılaştırma ve Tarihleme

Flaviuslar Dönemi'nden Theodosius Dönemi'ne kadar tüm büstlü rahip ve rahibe portreleri, önce J. İnan ve E. Rosenbaum⁸⁵ ve sonrasında J. Rumscheid⁸⁶ tarafından değerlendirilmiş olup kadın portrelerinde en erken örneğin Hadrian Dönemi'ne tarihlenen Plancia Magna'nın portre yontusu olduğu kabul görmüştür.⁸⁷ Kadın portrelerinde ancak MS 2. yüzyılda büstlü taçların yaygınlaştığı ve bilinen en erken örneğin Hadrian Dönemi'ne ve diğer örneklerin Hadrian Dönemi sonrasına tarihlendiği görülmektedir.⁸⁸ Her ne kadar tarihlendirilmesi tartışmalı olsa da Aphrodisias *Bouleuterion*'unda bulunmuş büst taçlı Aphrodite'nin rahip yontusu, stilistik olarak MÖ geç 1. yüzyıl/MS er-

ken 1. yüzyıldan Geç Flaviuslar Dönemi'ne kadar farklı tarihlendirilen en erken büst taçlı rahip yontusudur.⁸⁹

Teos kadın portresi ilk bakışta saç model biçimiyle MS 1. yüzyılın ikinci yarısına ait olduğu hissini uyandırır. Ancak portrenin stilistik ve ikonografik özellikleri Flaviuslar Dönemi'nden daha çok Geç Claudius – Nero Dönemi'ne (MS 50-70) daha yakın olduğunu gösterir. Alt çeneden kulaklara doğru yükselen üçgen biçimli pürüzsüz bir yüz hattına sahip olan Teos kadın portresi, ağız kenarlarındaki küçük gamzelere rağmen hissiz (belki biraz ciddi) ve donuktur. Göz pınarları ve irisleri belirtilmeyen derine yerleştirilmiş badem biçimli küçük gözler, *naso-labial* hatlarla belirginleşen yanaklar ve burun kökü ile kemervari birleşmeyen ancak burun kökündeki dikey çizgilere kavuşan ince kaşlar, 30-40 yaşlarında olgun bir kadının portrelendiğine işaret eder.

Genel olarak önde kulaktan-kulağa alını çevreleyen zarif yuvarlak yüzük biçimli tek sıra halkalardan oluşan zincir biçimli saç buklelerinin ilk kez Caligula Dönemi'nde (MS 37-41) ortaya çıktığı ve ardından Nero Dönemi'nde (MS 54-68) saç lülelerini oluşturan halkaların yine tek sıra halinde daha belirgin, daha kalın ve daha

⁸³ Bkz. Aurenhammer 1996, 90, dn. 24-26; Rumscheid 2000, 10-24, dn. 156; Piccard 2007, 365-390.

⁸⁴ Rumscheid 2000, 7-14, dn. 157.

⁸⁵ İnan – Rosenbaum 1966, no. 111, 143, 151, 169, 174, 190, 216, 219, 228, 239, 241, 251 ve 282; İnan – Alföldi-Rosenbaum 1979, 38 dn. 172. no. 135, 137, 186, 225, 230, 264, 311 ve 326.

⁸⁶ Rumscheid 2000.

⁸⁷ İnan – Alföldi-Rosenbaum 1979, 39, 248 no. 225, lev. 158,1-3; 159; 160,2; 271,4 (eski literatürle

birlikte); Rumscheid 2000, 31-32, 130-131, no. 32, lev. 20,3 (yeni literatürle birlikte).

⁸⁸ Rumscheid 2000, 38.

⁸⁹ Aphrodisias *Bouleuterion*/*Odeion*'unda bulunmuş olan büst taçlı Aphrodite Rahip yontusu İnan ve Rosenbaum tarafından Geç Flaviuslar Dönemi'ne tarihlendirilirken (İnan – Rosenbaum 1966, 171-172 no. 228, lev. 126; İnan – Alföldi-Rosenbaum 1979, 39), Ch. Hallett tarafından MÖ geç 1. yüzyıl ile MS erken 1. yüzyıla tarihlendirilmektedir: Hallett 2006, 159-160, no. 4, lev. 30 ve 31.

etli olarak saç kuaföründe uygulama bulunduğu belirtilmiştir.⁹⁰

Salyangoz biçimli kıvrıkcık saç lüleleri, saç lülelerinin merkezindeki nokta matkap delgileri ve lülelerin alın üzerinde düzenli sıralanışı Iulia Titi'nin Lugano'daki portresini⁹¹ hatırlatmakla beraber, Lugano portresinde saçlar sanki bir peruk gibi çok daha kabarık/hacimli ve üst üste çok sayıda kıvrıkcık saç lülesinden oluşturulmuştur. Ancak kulak üzerinde son bulan bu süngervari kabarık saç modeli, kulak arkasından itibaren belikler halinde stilize bir şekilde örülerek sıkıca başa sarılmış ve ense üzerinde topuza dönüşmüştür. Lugano portresinde cephedeki kabarık süngervari abartılı saç modeli ile yanlarda stilize saç örgüleriyle toplanmış saç topuzu arasında oluşan tezatlık Teos portresinde tamamen eksiktir. New York, Metropolitan Müzesi'nde MS 80-100 yıllarına tarihlenen 26 cm yüksekliğindeki bir rahibe portresinin⁹², saç kuaförü ve salyangoz şekilli kıvrıkcık saç lülelerinin işlenişi Teos portresini hatırlatsa da hem süngerimsi etki yaratan hacimli saç kuaförü, bu etkiyi biraz daha artıran saç üzerindeki hacimli taç, hem de başın arkasında ense üzerinde stilize işlenen saç belikleriyle yapılan topuz, Iulia Titi'nin Lugano portresinde olduğu gibi hem stilistik hem de tipolojik olarak farklıdır. Benzer saç modeli Iulia Titi'nin Solothurn⁹³ ve

Roma Museo Nazionale'deki⁹⁴ portrelerinde de söz konusudur. Kıvrıkcık saç işlenişi ve sünger gibi alnı çevreleyen saç kuaförü Domitia Longina'nın Roma ve Brescia portrelerini⁹⁵ hatırlatmakla birlikte Teos portresi çok hacimsiz ve abartıdan yoksundur. Aphrodisias Güney Agora'nın batı *stoa*'sında bulunmuş *peplos* giyimli kadın yontusuna ait portre başın abartılı saç kuaföründe gözlenen merkezi nokta matkap delgisi üst üste çok sıra kıvrıkcık saç lüleleri, Teos portresinin saç kuaförünü hatırlatsa da etki bakımından Teos portresini katbekat aşmaktadır. Teos porte başında salyangozvari saç lüleleri, daha plastik, düzgün sıralı ve birbirlerinden açık bir şekilde ayırt edilebilir olarak işlenmiştir. Aphrodisias'taki *peplos*'lu kadın yontusunda⁹⁶ birbiri içerisine geçmiş, en azından ilk iki sırada düzenli ancak ardından düzensiz bir etki yaratan saç lülelerindeki nokta matkap yuvaları, düzensiz bal peteğini andırmakta ve bir peruk gibi portreyi sarmaktadır. Stilistik olarak MS erken 2. yüzyıla tarihlenen Aphrodisias *peplos*'lu kadın portresi⁹⁷ kabarık saç kuaförü ve düzensiz saç lüleleri ile stilistik olarak Teos'taki portre baştan daha geç olmalıdır. Teos kadın portresi, Flaviuslar Dönemi ve sonrasında kadın portrelerinde görülen hem bir taraftan cephede vurgulanmış hacimli/kabarık süngervari saç modeline hem de başın üst

⁹⁰ Özgan 2013a, 269-272; Özgan 2013b, 48, 104-105, res. 106-108.

⁹¹ Daltrop – Hausmann – Wegner 1966, 49-52, 55, lev. 43a-b; Özgan 2013b, 48, res. 32a-b.

⁹² Richter 1941, 4, no. 22 (MS 1. yüzyılın ikinci yarısı Flaviuslar Dönemi); Richter 1948, no. 55 (Domitian ya da Traian Dönemi); Zanker 2016, 201 no. 73 (Geç Flaviuslar Dönemi, MS 80-100); Zanker vd. 2019, 382 fig. 154 (Geç Flaviuslar ya da Traian Dönemi MS 80-100);

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/246997> (erişim tarihi: 02.08.2022).

⁹³ Daltrop – Hausmann – Wegner 1966, lev. 44; 46, d; 47, c.

⁹⁴ Daltrop – Hausmann – Wegner 1966, lev. 49, b; Raeder 2010, 137-139, Abb. 215a-c.

⁹⁵ Özgan 2013b, 48-49, res. 35a-b ve 36a-d.

⁹⁶ Dillon – Smith 2006, no. 90, 209-211, lev. 69 ve 71.

⁹⁷ Dillon – Smith 2006, no. 90, 209-211, lev. 69 ve 71.

ve arkasında stilize edilen saç belikleriyle oluşturulmuş bir saç topuzuna sahip olmayışı bakımından farklıdır. Saç kuaförü açısından Teos portresi abartıdan uzak çok daha sade ve Geç Claudius-Nero Dönemi kadın portrelerini hatırlatır. Çoğunlukla Flaviuslar Dönemi kadın portrelerinde ve sikke tasvirlerinde, alın üzerinde her iki yana ve çoğunlukla arkaya doğru taranan saçlar, stilize bir şekilde ense üzerinde topuz yapılmıştır. Buna karşılık Geç Claudius ve Nero Dönemi kadın portrelerinde baş üzerinden yanlara doğru taranan saçlar, ense üzerinde topuz yapılmadan, belikler halinde ense üzerinden sırta ve omuzlara doğru salınmıştır. Teos kadın portresinde saçların topuz yapıldığına dair bir iz yoktur. Saçların ense üzerinde topuz yapıldığı portrelerde ense daima temiz yani saçsız bırakılmıştır. Buna karşılık başın arkasında topuz yapılmayan yani belikler halinde her iki omuz ve sırt üzerine salınan saç kuaföründe enseyi doğal olarak saç lüleleri ve belikler vurgulamıştır.

Teos kadın portresinde görülen sıkı salyangozvari kıvrıkcık buklelere sahip ve

başın arkasında topuz yapmayan saç modeli (kuaförü), Claudius ve Nero Dönemi'nde, Genç Agrippina⁹⁸, Claudia Octavia⁹⁹ ya da Poppaea Sabina (?)¹⁰⁰ gibi imparatorluk ailesinin kadın fertlerinin tercih ettiği saç modası stillerini oldukça hatırlatmaktadır.¹⁰¹ Aphrodisias Sebasteion'unda oğlu Nero'yu taçlandıran Genç Agrippina portresinde¹⁰², MS 54 yılında İmparator Nero ile annesi Genç Agrippina'nın *aureus* darbı üzerindeki portresinde¹⁰³ ve Genç Agrippina'nın diğer mermer portrelerindeki saç modeli oldukça benzerdir.¹⁰⁴ Ayrıca Paris Louvre Müzesi'ndeki bir kadın portresi¹⁰⁵ ile Olympia Müzesi¹⁰⁶ ve Roma Museo Nazionale Romano'daki¹⁰⁷ Claudius-Neron Dönemi imparatorluk ailesinden bir kadın portresinin alın üzerindeki sıralı bir düzene sahip yüzük biçimli kıvrıkcık saç bukleleri Teos portresiyle önemli ölçüde benzerdir. Teos portresinde salyangozvari saç bukleleri daha sade ancak ince ayrıntılıdır. Hem stilistik hem de tipolojik açıdan Teos kadın portresini MS 1. yüzyılın 3. çeyreğinin sonlarına doğru yani Geç Nero Dönemi'ne tarihlemek mümkün gibi gö-

⁹⁸ RPC I, 972; 1198; 2479; 2517; 2979; 2981; 2983; 4170.

⁹⁹ Krş. Thrakia'daki Perinthos kenti bronz Claudia Octavia sikke darbı için bkz. Schönert-Geiss 255; RPC I, 1755; Varbanov 3694; Claudia Octavia'nın portreleri için bkz. Wood 1999, 230-237, fig. 101-104; RPC I, 1755.

¹⁰⁰ Krş. Roma National Museum'daki Poppaea Sabina (?) portresi için bkz. Maderna 2010, 121, Abb. 179a-b; Louvre Müzesi'ndeki portre için bkz. Maderna 2010, 120-121, Abb. 178; Olympia Müzesi'ndeki için bkz. Palagia 2010, 431-433, dn. 4, fig. 1; PRC I, 1756.

¹⁰¹ Teos kadın portresinin daha dar bir aralığa tarihlenmesi için vermiş olduğu bilgilerden ötürü R.R.R. Smith'e çok teşekkür ederim.

¹⁰² Smith 2013, 74-78, no. A1 fig. 39, lev. 20-21; ayrıca bkz. Wood 1999, 295-304; fig. 142; Maderna 2010, 127, Abb. 200a; Alexandridis 2004, 158-159, kat. no. 104-105, Lev. 27.

¹⁰³ Ayrıca Seleucis et Piera ve Antiocheia am Oronthes darbı.

¹⁰⁴ Krş. Alexandridis 2004, 156-164; kat. no. 99, 102, 103-107, 115, 116, Lev. 22,2; 23,2,4; 24; 26,1,4; 27.

¹⁰⁵ Maderna 2010, 120, Abb.178.

¹⁰⁶ Alexandridis 2004, 169, kat. no. 134, Lev. 30,2.

¹⁰⁷ Alexandridis 2004, 169, kat. no. 135, Lev. 30,3.

zükmetedir. Teos portresinin hissiz/donuk yüz ifadesi yine genel olarak bu döneme tarihlenen kadın portrelerinde de görülür.

Teos'taki portre başın hem yüz hatları hem de saç kuaförü, daha çok İmparator Nero Dönemi'nde moda olan belirgin saç stiline işaret etmesinden dolayı olasılıkla MS 1. yüzyılın 3. çeyreğine tarihlenebilir. Böylece Teos büst taçlı kadın portresi, Plancia Magna portresinden daha önceye tarihlendiğinden bu türün erken örneği olarak kabul edilebilir. Bu durum MS 1. yüzyılın hemen ortasından itibaren antik kentin sosyal ve kültürel yaşamında önemli rol oynayan kentin önde gelen bir figürüne işaret ediyor olabilir. Söz konusu kişinin tespitiyle belki daha güvenilir bir tarih elde etmek mümkün olabilecektir.

Portre Başın Tarihsel Bağlam İçerisindeki Yeri ve Önemi

Teos kadın portresi, kendine özgü fizyonomisi, defne tacı ve tacında alın üzerinde taşıdığı üçlü büstüyle kentteki prestijli memurluklardan birini üstlenmiş, kentin önde gelen bir ailesinin bir ferdi onurlandırmaktadır. Kentteki prestijli memurluklar, oyunların masraflarını karşılayabilecek durumda olan kentin önde gelen varlıklı vatandaşları tarafından üstlenildiği göz önüne alındığında ele geçen yazıtlardan öğrendiğimiz kadarıyla Teos'ta MS 1. yüzyılın ortasından MS 2. yüzyıl başlangıcına kadar olan dönemde aynı aileye mensup üç önemli kadın figürü

rün öne çıktığı görülür: Claudia Metrodora, Stratoneike ve Claudia Tryphaina. Ayrıca kentin bu önemli kadın figürlerine dördüncü olarak hakkında hiçbir bilgimiz olmayan Claudia Metrodora'nın annesi ve Tiberius Claudius Kalabrotos'un eşi de dahil edilmelidir (Tablo 1).

Teoslu Tiberius Claudius Kalobrotos'un öz kızı, Khios'un önde gelenlerinden Skythinos'un, erkek kardeşi Tiberius Claudius Phesinos¹⁰⁸ ile birlikte evlat edindiği Claudia Metrodora'nın¹⁰⁹, Teos'ta henüz hiçbir kamusal görevi bilinmemesine karşılık Khios'ta iki kez *stephanophoros*'luk (kentteki en yüksek memurluk), şehre gelenlerin bile cömertçe davet edildiği şehir halkı için şatafatlı bir ziyafet verdiği, *agonothetes* olarak imparatorluk oyunlarının yönetimini üstlendiği, dört kez *gymnasiarch*'lık, birleşik Herakleia Kaisareia ve Romaia bayramlarında birden fazla *agonothetes*'lik, Herakleia Bayramı'nda tüm kent halkına iki kez zeytin yağı dağıtımı ve 13 kentten oluşan İonia Birliği'nde *basileia* görevini üstlendiği yazıtlardan bilinmektedir.¹¹⁰ MS 1. yüzyılın ortalarında babası Kalobrotos'tan dolayı aynı zamanda Roma vatandaşlığına da sahip olan Claudia Metrodora'nın, Khios'taki kamusal yaşama dair görevleri tek başına üstlendiği, ardından kocasıyla birlikte birçok kamusal görevi Ephesos'ta¹¹¹ yerine getirdiği ele geçen yazıtlardan anlaşılmaktadır (ne yazık ki Ephesos'ta bulunan yazıtta kocasının adı tahrip

¹⁰⁸ Herrmann 2000, 92-95 no. 5; Kearsley 1999, 200, no. 5, 211-212, dn. 56.

¹⁰⁹ Kearsley 1999, 198 dn. 31, 209, no. 1, dn. 52.

¹¹⁰ *PHI* Chios 17-18, 187; Robert 1938, 534-535; Kearsley 1999, 198-201, dn. 41-42, no. 1-4, 209-211.

¹¹¹ *IEph.* = *IK* 17.1, 1981, 3-4 no. 3003; *PHI* Ephesos 268; Kearsley 1999, 189, 198-201.

olmuştur).¹¹² Khios ve Ephesos'ta bulunan yazıtlar, kronolojik olarak sıralanamazlar da genel olarak Nero Dönemi'ne (MS 54-68) tarihlenmektedirler. Claudia Metrodora'nın olasılıkla evlilik nedeniyle Ephesos'a gelişiyle buradaki kamusal faaliyetlerinin Khios Adası'ndakilerden biraz sonra olması muhtemeldir.¹¹³ Teos'lu Tiberius Claudius Kalobrotos'un kızı Metrodora, Teos'ta henüz hiçbir kamusal görevle ilişkilendirilmese de Ephesos'lular ya da Khioslular hayırseverleri Claudia Metrodora'yı anavatını Teos'ta belki de kent *agora*'sında bir heykel yontu ile onurlandırmış olabilirler. Claudia Metrodora, söz konusu yazıtlarla Nero Dönemi'ne tarihlendiği için adını bilmediğimiz annesi bir kuşak öncesine yani İmparator Claudius Dönemi'ne (MS 41-54) tarihlendirilebilir. Büyük olasılıkla Claudia Metrodora'nın babası Tiberius Claudius Kalobrotos, Claudius Dönemi'nde Roma vatandaşlığı elde etmiştir.¹¹⁴

Ephesos¹¹⁵ ve Teos'ta¹¹⁶ bulunan yazıtlara göre Claudia Metrodora'nın erkek kardeşi Tiberius Claudius Phesinos ve onun eşi Stratoneike, ardından MS 2. yüzyıl başında ise kızları Claudia Tryphaina¹¹⁷ Asia Eyalet başkenti Ephesos'da önemli görevlerde bulunmuşlardır. Teos'ta ele geçen yazıttan Teos halkı ve danışma

meclisinin, Asia Birliği Başrahiplik görevini birlikte yerine getirmiş Tiberius Claudius Phesinos ile Stratoneike'nin kızı, *archiereia* *Asias* (Asia Eyaleti Başrahibesini)¹¹⁸ ve Teos'ta Dionysos Rahibesi Claudia Tryphaina'yı onurlandırdığı ve heykelinin oğulları Kalobrotos ve Peisoninos tarafından dikildiği öğrenilmektedir.¹¹⁹ MS 2. yüzyılın hemen başlarına tarihlenen söz konusu yazıtta babası Phesinos ve annesi Stratoneike'nin Asia Birliği Başrahipliği, kızları Claudia Tryphaina'nın Asia Birliği Başrahibeliliği ve aynı zamanda Dionysos Baş rahibeliği yaptıkları anlaşılmaktadır.¹²⁰ Söz konusu bu yazıt haricinde bu sülale ile ilgili olarak 1963 ve 1964 yıllarında sürdürülen Teos'taki *bouleuterion* kazılarında Tiberius Claudius Kalobrotos ve oğlu Asia Birliği'nin Başrahibi Tiberius Claudius Phesinos'un birer bronz heykelle onurlandırıldığına dair yazıtlı heykel kaideleri de ele geçmiştir.¹²¹ Ayrıca 2012 yılı kazılarında yine *bouleuterion*'da bulunan diğer bir heykel kaidesindeki yazıttan da baba Tiberius Claudius Kalobrotos'un heykelini imparator başrahibi olarak kiraladığı gladyatör ekibinin (*familia*) diktiği anlaşılmaktadır.¹²² Tiberius Claudius Kalobrotos ve Tiberius Claudius Phesinos'un bronz heykelini taşıyan üç kaidenin siyasi kararların alındığı meclis binasında bulunması onların kentteki

¹¹² Herrmann 2000, 94-95, dn. 24; Kearsley 1999, 201, no. 3, 210 dn. 54.

¹¹³ Kearsley 1999, 201.

¹¹⁴ Adak 2021a, 103-104, res. 42.

¹¹⁵ IvEph.= *IK* 12.2, 1979, no. 232-233, 237-238, 240; Friesen 1993, 47, 175, 185; Friesen 1999, 289.

¹¹⁶ *IGR* IV 1571=CIG 3092; LeBas – Waddington 110; PHI Teos 118; Robert 1937, 24-25; Herrmann 2000, 92-96 no-4-5.

¹¹⁷ *IGR* IV 1571=CIG 3092; LeBas – Waddington 110; PHI Teos 118; Friesen 1993, 162-163; Kearsley 1999, 200, dn. 43; Herrmann 2000, 94.

¹¹⁸ *Archiereus* ve *Archiereia* için bkz. Friesen 1993, 77-113, 169-171, 175.

¹¹⁹ *IGR* IV 1571=CIG 3092; LeBas – Waddington 110; PHI Teos 118; Robert 1937, 24-25; Herrmann 2000, 93.

¹²⁰ Herrmann 2000, 94.

¹²¹ Boysal – Ögün 1962, 12; Ögün 1963, 117, lev. 4,1; Boysal 1965, 231; Herrmann 2000, 91-95 no. 4-5, res. 1-2 (aile soyağacı ile birlikte) res. 1-2; *SEG* 51, 1618 ve 1619; Kadioğlu 2012, 510-511, res. 9; Kadioğlu 2021, 41, 295 dn. 85 fig. 13, 42.

¹²² Adak 2021a, 103.

öncül konumuna işaret etmektedir.¹²³ Ancak her ne kadar yazıtlar bu konuda henüz bilgi vermiyor olsa da Kalobrotos, büyük olasılıkla İmparatorluk Kültü Başrahibi olarak gladyatör oyunları düzenlemiş olmalıdır.¹²⁴ Kalobrotos'un biyolojik oğlu Phesinos, MS 89/90 yılında Ephesos'un ilk *neokoros*'luğu alması üzerine Asia Birliği'nin Ephesos'ta görev yapan başrahibi (*archiereus*) olarak bu prestijli görevi eşi başrahibe (*archiereia*) Stratonike ile birlikte yerine getirmiştir.¹²⁵ Ephesoslular Tiberius Claudius Italicus ile evlenmiş olan kızları Claudia Tryphaina, ebeveynleri gibi Asia Birliği Başrahibelik görevi ile Teos'ta Dionysos rahibelğini yürütmüştür. Roma'nın Asia Eyaleti'ndeki imparatorluk kült kurumlarında en yüksek yetkiyi ifade eden Asia Birliği Başrahibi (*archiereus tes Asias*), *neokoros* unvanı almış olan kentlerde aynı zamanda Tanrıça Roma ve Augustus Kültü'nün Başrahibi unvanını da içermektedir.¹²⁶ *Archiereus/asiarkh* dini ve idari görevlerinin yanı sıra İmparatorluk kült rahibi olarak oyunlar düzenlediği birçok yazıttan bilinmektedir.¹²⁷

Geç Hellenistik Dönem'de ve Erken Roma İmparatorluk Dönemi'nde Dionysos rahiplerinin isimleri tapınaktaki mermer bloklar üzerine yazılmıştır. *Eponym prytanis*'lerin isimlerinin de yer aldığı bu rahip listelerinden şimdiye kadar üç blok

ele geçmiştir. Bunlardan en geç olanı Flaviuslar Dönemi'nde tanrının rahipliğini yapan Tiberius Claudius Phesinos'a aittir.¹²⁸ Italicus ile Tryphaina'nın çocukları olan Tiberius Claudius Pius Pisoninos, Tiberius Claudius Kalobrotos, Claudia Magna ve Claudia Tertulla (?) da başrahip olarak görev yapmış ve Teos halkı tarafından hayırsever sıfatlarıyla onurlandırılmışlardır. Torun Tiberius Claudius (Pius) Pisoninus, Ephesos'ta MS 124 ile 130/131 yılları arasında Halk Yazmanı (*Grammateus*) ve MS 130-138 yıllarında Asiakh, oğlu ise kamu yapılarının sorumlusu (*ergastates*) olarak görev yapmıştır.¹²⁹ MS 1. yüzyılın ortasından MS 2. yüzyılın ortalarına kadar dört nesli ardı sıra takip edilebilen Teos'lu bu soylu ailenin etki alanı Teos dışında Khios ve Ephesos'a kadar yayılmıştır.¹³⁰

Aizanoi, Aphrodisias, Stratonikeia, Silandos ve Cumae kent haklarının ilk *neokoros*'luğunu alan Ephesos'u ve Asia Birliği Başrahibi (üçüncü) Tiberius Claudius Phesinos'u kutlayan yazıtlar için MS 89/90 yılı önerilmiştir.¹³¹ Önerilen bu tarih, söz konusu yazıtlarda adları geçen L. Mestrius Florus (MS 88/89), Marcus Fulvius Gillo (MS 89/90) ve L. Luscius Ocrea'nın (MS 90/91) Asia Prokonsülü olarak görev yapmalarıyla ilişkilendirilmiştir.¹³² Böylece Claudia Tryphaina'nın babası Phesinos ile annesi Stratoneike'nin

¹²³ Herrmann 2000, 93; Adak 2021a, 103.

¹²⁴ Adak 2021a, 103.

¹²⁵ Herrmann 2000, 94.

¹²⁶ Friesen 1999, 275 dn. 1.

¹²⁷ Rumscheid 2000, 14, dn. 90.

¹²⁸ Adak 2021b, 117.

¹²⁹ IGR 4, 1567; Herrmann 2000, 94 s. 96'da aile soyağacı. Ayrıca bkz. Friesen 1993, 191.

¹³⁰ Herrmann 2000, 94-95; Kearsley 1999, 201-202.

¹³¹ IvEph. = IK 12.2, 1979, no. 232-242; Keil 1919, 115-120 nr. 5; Keil 1932, 60; Magie 1950, I. 572 ve II. 1434; Karwiese 1970, 282; Priece 1984, 178, dn. 31 (s. 255); Herrmann 1986, 183; Campanile 1994, 42-43, no. 18; Friesen 1993, 29-44, 162, 175; Friesen 1995, 231-232; Friesen 1999, 289; Herrmann 2000, 93 dn. 20; Burrell 2004, 62-63 (Neron Dönemi ya da daha sonra MS 85-86).

¹³² Eck 1970, 85, 140-141; bkz. Friesen 1993, 42, 46-49, 139, 162, 175; Campanile 1994, 42-43, no. 18; Friesen 1995, 244; Herrmann 2000, 93 dn. 20.

Ephesos'ta Asia Birliği Başrahibi/rahibesi olarak MS 89/90 ya da MS 90/91 yıllarında görev yaptıkları kabul edildiğinden, Teos *boulenterion*'una heykellerinin dikilerek onurlandırılması olasılıkla *boulenterion*'da yapılan değişikliklerle ilişkilendirilebilir.¹³³

Stilistik ve ikonografik olarak MS 1. yüzyılın 3. çeyreğine (MS 50-70) tarihlenmeyi önerdiğimiz kadın portresi, büyük olasılıkla kentin önde gelen Tiberii Claudii sülalesinden olgun bir kadının giyimli portre yontusuna ait olmalıdır. Bu durumda söz konusu portre, Khios ve Ephesos'ta yapmış olduğu hizmetlerden dolayı tanıdığımız, bu sülalenin adı bilinen ilk kadın üyesi Claudia Metrodora'ya ait olabilir. Ancak söz konusu portrenin biraz daha geç yani MS 80/90'lı yıllara tarihlenmesi durumunda Stratoneike'yi onurlandırmış olabileceği de göz ardı edilmemelidir. Claudius Pheinos'un eşi, Asia Birliği Başrahibi Stratoneike'nin Roma İmparatorluk Dönemi'nin başlangıcında İmparatorluk Kültü ile birleştirilen Dionysia Kaisarea Bayramı'ndaki yarışmaları (Hellenistik Dönem'den itibaren bilinen tragedya, komedya, ateş dansı ve çocuklar flüt korosu, erkekler flüt korosu vb.)¹³⁴ *agonothetes* olarak MS 89/90 ya da 90/91 yılında Asia Birliği Başrahibi Tiberius Claudius Pheinos¹³⁵, eşi Stratoneike ile birlikte yürütmüştür. Bu nedenle söz konusu kadın portresi hem tarihsel hem de sosyo-kültürel bağlamda Stratoneike ile de ilişkilendirilebilir.

Dionysos Tapınağı'nın doğu cephesinde ele geçen bir kült yazıtı, Teos'un dokunulmazlığının (*asylia*) MS 22 yılında İmparator Tiberius tarafından onaylandığına ve Tiberius'un Dionysos kültüne dahil edildiğini ortaya koymaktadır.¹³⁶ Her ne kadar kentin *agora*'sında Tanrıça Roma ve İmparator Augustus kültüne adanmış *peripteral* bir tapınak (*Sebasteion*)¹³⁷ inşa edilmiş ise de İmparator Tiberius ile birlikte İmparatorluk kültü kentin başat kültü olan Dionysos ve Dionysos Tapınağı ile birleştirilmiştir.

Teos'ta Dionysia Kaisarea Bayramı'ndaki yarışmaları finanse eden olasılıkla Tiberii Claudii sülalesinin bir kadın ferдинin (Metrodora ya da Stratoneike) üç sıra defne yaprak taçlı portresinde, dikdörtgen levha üzerindeki büstler ne yazık ki cinsiyetlerini de belirleyemeyecek kadar kötü tahrip olmuştur. Aphrodisias'taki büstlü taçlarda olduğu gibi ortadaki figür bir tanrı ya da tanrıça olabilir. Ancak figürün cinsiyetini sadece göğüs ve omuz üzerinde korunmuş olan elbise kıvrımlarından tespit etmek zordur. Elbise kıvrımlarının kısmen göğüs üzerinde seçilebiliyor olması, genelde uzun saçlı ve üst gövdesi çıplak tasvir edilen ketteki başat tanrı Dionysos'tan daha ziyade burada belki de tanrıça Roma, Demeter ve Kore ya da Leukotheia¹³⁸ tasvir edilmiş olabilir. Sağda bir erkek ve solda ise bir kadın figür tasvir edilmiş gibi görünmektedir. Bu durumda yönetimdeki İmparator Nero sağda ve solda annesi Genç Agrippina ya da eşi Claudia Octavia/Poppaea Sabina yer al-

¹³³ Kadioğlu 2021, 283.

¹³⁴ Adak 2021b, 118 dn. 20.

¹³⁵ Adak 2021a, 102-104.

¹³⁶ Adak 2021b, 102, fig. 39 dn. 3; ayrıca bkz. Rigsby 1996, 291.

¹³⁷ Kadioğlu 2021, 178-185.

¹³⁸ Kentteki kültler için bkz. Adak 2021b, 116-133.

yor olabilir. Eğer söz konusu portre Domitian Dönemi'ne tarihlenirse o zaman sağdaki büstün yönetimdeki imparator Domitian ve soldakinin ise eşi Domitia ya da Iulia Titi olduğu düşünülebilir.

Hierapolis tiyatrosunun hemen alt kesiminde bulunmuş olan uzun-ince yuvarlak altar'daki taç kabartmasında yönetimdeki İmparator Septimius Severus, eşi Iulia Domna ve oğlu Caracalla'ya ait büstlerin olduğu tahmin edildiği¹³⁹ ya da Perge'de Plancia Magna portre yontusunda olduğu gibi¹⁴⁰ Teos kadın portresinin tacındaki büstlerde ortada iktidardaki İmparator Nero, solunda yüksek saç kuaförüyle annesi Genç Agrippina ve sağında ise üvey babası Claudius olmuş olabileceği de düşünülebilir. Görüldüğü üzere büstlerin kötü korunma durumu güvenilir bir sonuca ulaşmayı zorlaştırmakla ve birçok olasılığı mümkün kılmaktadır.

MÖ 2. yüzyıldan itibaren temel eğitimde müzik ve dilbilgisi sınavları için de kullanılmış olduğunu kentte bulunan bir yazıttan¹⁴¹ bildiğimiz ve Roma Dönemi'nde bir *odeion* olarak kullanımına devam edilen *bouleuterion*'da¹⁴² Straroneike'nin eşi Asia Birliği Başrahibi Tiberius Claudius Phesinos ile babası Tiberius Claudius Kalobrotos bronz heykellerle onurlandırılmışlardır.¹⁴³ Teos kadın portresinin *bouleuterion*'un hemen güneydoğu bitişiğindeki cadde üzerinde bulunmuş olmasına karşılık portre, *bouleuterion*'daki söz konusu kişilerle henüz kesin olarak ilişkilendirilememektedir. *Bouleuterion*'da bulunan Tiberii Claudii sülalesinin erkek

fertlerine ait heykellerin bronzdan olmasına karşılık Teos kadın portresinin beyaz mermerden olması söz konusu kompozisyonun birlikteliğini zayıflatmaktadır¹⁴⁴. Buna karşılık yarışmalarla (*agon*) bağlantılı olan büstlü portrenin, müzik ve sahne sanatları yarışmaları için de kullanılan *odeion/bouleuterion* ile ilişkilendirilmesi oldukça mantıklıdır. Ancak buluntu yeri itibarıyla portre başın ait olduğu giyimli kadın yontusunun kentin ticari ve politik merkezi olan *agora*'ya dikilerek ilgili kişinin onurlandırılmış olması daha olasıdır. Taçtaki büstlerde herhangi bir tanrı ile ilişkilendirilebilecek bir belirteç olmadığından Perge'deki Plancia Magna portresinde olduğu gibi Teos kadın portresi, Asia Birliği Başrahibi, Dionysos Kültü Başrahibi, *stephanephoros* ya da bir *agonothetes* ile ilişkilendirilebilir.

Sonuç

2021 yılı *Bouleuterion*'un güneyindeki cadde kazı çalışmalarında ele geçen büst taçlı kadın portresi, stilistik ve tipolojik olarak MS 1. yüzyılın 3. çeyreğine (olasılıkla Neron Dönemi) tarihlenmektedir. Böylece Teos kadın portresi, bu zamana kadar büst taçlı kadın portreleri içerisinde bilinen en erken örneği oluşturur. Defne tacındaki üç büstten dolayı kentte önemli görevler üstlenmiş (tanrı kült rahibi, imparatorluk kült rahibi (*archiereia*), *stephanophoros*, *agonothetes*, *gymnasiarch* ve/veya İonia Birliği'nde *basileia* gibi) kentin ileri gelen ailelerinden birinin bir kadın ferdi olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda portrenin İmparator Nero Dönemi'nde

¹³⁹ Rumscheid 2000, 16-17, no. 22, lev. 11,3; 12,1-3.

¹⁴⁰ Rumscheid 2000, 32.

¹⁴¹ Kadioğlu 2021, 260-262 dn. 1, tablo 3; Adak 2021c, 267-268.

¹⁴² Kadioğlu 2021, 272-283.

¹⁴³ Herrmann 2000, 91-95, no. 4-5, res. 1-2.

¹⁴⁴ Belki de grup içerisinde yer alan kadın heykellerinin daha mermerden erkek heykellerinin ise bronzdan yapılmış olduğu düşünülebilir.

hem Khios hem de Ephesos'ta hayırsızlıklarlarıyla tanınan aslen Teoslu Claudia Metrodora'ya ait olabileceği önerilmiştir. Yine Tiberii Claudii sülalesinden adları bilinmeyen diğer kadın üyelerinin yanı sıra Tiberius Claudius Phesinos'un eşi Asia Birliği Başrahıbesi Stratoneike'nin de sözü konusu edilebileceği ifade edilmiştir. Ancak çok tahrip olan taçtaki büstlerin kimleri temsil ettiği kesin olarak belirlenemmiştir. Caddenin devamında yapılacak olan kazı çalışmalarında bulunacak bu portreye ait olası parçalar ile yazıt, belki ileride portrenin daha iyi yorumlanmasına katkı sağlayacaktır.

Plan ve Figürler Listesi:

Tablo 1. Tiberii Claudii Sülalesi Soy Ağacı (Herrmann 2000).

Plan 1. Teos kent planı, 2022 (S. Örnek).

Plan 2. Teos kent planından ayrıntı: Geç Roma Dönemi Suru'nun çevrelediği Bouleuterion, Agora, Tanrıça Roma ve Augustus Tapınağı planı (S. Örnek).

Figür 1. 28.1 numaralı cadde üzerindeki kadın portresinin buluntu durumu ve arka planda Geç Roma Dönemi Suru ile Bouleuterion (Teos Kazı Arşivi).

Figür 2a. Teos büst taçlı kadın portresinin (Metrodora?) cepheden görünüşü (Teos Kazı Arşivi).

Figür 2b. Teos kadın portresinin (Metrodora?) büst tacından ayrıntı (Teos Kazı Arşivi).

Figür 3. Teos büst taçlı kadın portresinin (Metrodora?) sol yandan görünüşü (Teos Kazı Arşivi).

Figür 4. Teos büst taçlı kadın portresinin (Metrodora?) sağ yandan görünüşü (Teos Kazı Arşivi).

Figür 5. Teos büst taçlı kadın portresinin (Metrodora?) üstten görünüşü (Teos Kazı Arşivi).

Figür 6. Teos büst taçlı kadın portresinin (Metrodora?) arkadan görünüşü (Teos Kazı Arşivi).

Kaynakça

- Adak 2021a M. Adak, “Teos Tarihinin Ana Hatları”, içinde: Kadioğlu 2021, 74-105.
- Adak 2021b M. Adak, “Tanrılar, Kültler, Bayramlar ve Takvim”, içinde: Kadioğlu 2021, 108-135.
- Adak 2021c M. Adak, “Kentin İdari Yapısı”, içinde: Kadioğlu 2021, 264-268.
- Alexandridis 2004 A. Alexandridis, *Die Frauen des römischen Kaiserhauses. Eine Untersuchung ihrer bildlichen Darstellung von Livia bis Iulia Domna* (Mainz am Rhein 2004).
- Alföldi-Rosenbaum 1994 E. Alföldi-Rosenbaum, “A Flamen Augustalis on a mosaic pavement in the “Grandi Terme” of Aquileia”, içinde: J.-P. Darmon – A. Rebourg (ed.), *La mosaïque gréco-romaine IV: Actes du IVe Colloque international pour l'étude de la mosaïque antique*, Trèves 8–14 Août 1984 (Paris 1994) 101-105.
- Aurenhammer 1996 M. Aurenhammer, “Fragment einer bronzenen Büstenkrone aus Metropolis”, içinde: F. Blakolmer – K. R. Krierer – F. Krinzinger – A. Landskron-Dinstl – H. D. Szemethy – K. Zhuber-Okrog (ed.), *Fremde Zeiten: Festschrift für Jürgen Borchhardt zum sechzigsten Geburtstag am 25. Februar 1996 dargebracht von Kollegen, Schülern und Freunden I* (Wien 1996) 387-391.
- Aybek 2009 S. Aybek, *Metropolis İonia I. Heykel. Metropolis'de Hellenistik ve Roma Dönemi Heykeltaşlığı* (İstanbul 2009).
- Bergmann 2010 B. Bergmann, *Der Kranz des Kaisers. Genese und Bedeutung einer römischen Insignie* (Berlin/New York 2010).
- Burrell 2004 B. Burrell, *Neukoroi: Greek Cities and roman Emperors* (Leiden/Boston 2004).
- Campanile 1994 M. Domitilla Campanile, *I sacerdoti del koinon d'Asia (I sec. a. C. – III sec. d.C.): contributo allo studio della romanizzazione delle élites provinciali nell'Oriente greco* (Pisa 1994).
- Daltrop – Hausmann – Wegner 1966 G. Daltrop – U. Hausmann – M. Wegner, *Das römische Herrscherbild II.1: Die Flavii: Vespasian, Titus, Domitian, Nerva, Julia Titi, Domitilla, Domitia* (Berlin 1966).
- Dillon – Smith 2006 S. Dillon – R.R.R. Smith, içinde: R.R.R. Smith – S. Dillon, Ch. H. Hallett – J. Lenaghan – J. van Voorhis, *Roman Portrait Statuary from Aphrodisias*, Aphrodisias II (Mainz am Rhein 2006).
- Dillon 1996 S. Dillon, “The portraits of a civic benefactor of 2nd-c. Ephesos”, *JRA* 9, 1996, 261-274.
- Eck 1970 W. Eck, *Senatoren von Vespasian bis Hadrian: prosopographische Untersuchungen mit Einschluß der Jahres- und Provinzialfasten der Statthalter* (Münch 1970).
- Friesen 1993 S.V. Friesen, *Twice Neokoros: Ephesus, Asia and the Cult of the Flavian Imperial Family* (Leiden/New York/Köln 1993).

- Friesen 1995 S. Friesen, “The Cult of the Roman Emperors in Ephesos: Temple Wardens, City Titles, and the Interpretation of the Revelation of John”, içinde: H. Koester (ed.), *Ephesos Metropolis of Asia: an interdisciplinary approach to its archaeology, religion, and culture* (Valley Forge/Pennsylvania 1995) 229-250.
- Friesen 1999 S. J. Friesen, “Asiarch”, *ZPE* 126, 1999, 275-290.
- Hallett 2006 Ch. H. Hallett, içinde: R.R.R. Smith – S. Dillon – Ch. H. Hallett – J. Lenaghan – J. van Voorhis, *Roman Portrait Statuary from Aphrodisias, Aphrodisias II* (Mainz am Rhein 2006).
- Herrmann 2000 P. Herrmann, “Eine berühmte Familie in Teos. Epigraphische Nachlese”, içinde: C. Işık (ed.), *Studien zur Religion und Kultur Kleinasien und des ägäischen Bereiches. Festschrift für Baki Ögün zum 75. Geburtstag* (Bonn 2000) 87-95 (= P. Herrmann, *Kleinasien im Spiegel epigraphischer Zeugnisse. Ausgewählte kleine Schriften* (Berlin/Boston 2016) 521-532).
- Hill 1899 G.F. Hill, “Priester-Diademe”, *ÖJb* 2, 1899, 245-249.
- IK 12.2, 1979 Ch. Börker – R. Merkelbach – H. Engelmann – D. Knibbe (ed.), *Die Inschriften von Ephesos 2 Nr. 101-599 (Repertorium), Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien 12.2* (Bonn 1979).
- IK 17.1, 1981 R. Meriç – R. Merkelbach – J. Nollé – S. Şahin (ed.), *Die Inschriften von Ephesos 7.1 Nr. 3001-3500 (Repertorium), Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien 17.1* (Bonn 1981).
- İnan – Alföldi-Rosenbaum 1979 J. İnan – E. Alföldi-Rosenbaum, *Römische und frühbyzantinische Porträtplastik aus der Türkei. Neue Funde* (Mainz 1979).
- İnan – Rosenbaum 1966 J. İnan – E. Rosenbaum, *Roman and Early Byzantine portrait sculpture in Asia Minor* (London 1966).
- Kadioğlu 2012 M. Kadioğlu, “Teos (1962-1966, 2010-)”, içinde: O. Bingöl – A. Öztan – H. Taşkiran (ed.), *DTCF Arkeoloji Bölümü Tarihçesi ve Kazıları (1936-2011) Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi 75. Yıl Armağanı. Anadolu/Anatolia Ek Dizgi III.2.* (2012) 505-522.
- Kadioğlu 2021 M. Kadioğlu (ed.), *TEOS: Yazıtlar, Kültler ve Kentsel Doku* (İstanbul 2021).
- Karwiese 1970 S. Karwiese, “Ephesos”, *RE Suppl.* 12, 1970, 248-364.
- Kearsley 1999 R. A. Kearsley, “Women in public life in the Roman East: Iunia Theodora, Claudia Metrodora and Phoebe, benefactress of Paul”, *Tyndale Bulletin* 50.2, 1999, 189-211.
- Keil 1919 J. Keil, “Die erste Kaiserneokorie von Ephesos”, *Numismatische Zeitschrift* 52, 1919, 115-120.
- Keil 1932 J. Keil, “XVI. Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen in Ephesos”, *ÖJb* 23, 1926, 247-300.
- Kienast 1996 D. Kienast, *Die römische Kaisertabelle* (Darmstadt 1996).
- Lafaye 1927 G. Lafaye (ed.), *Inscriptiones Graecae ad Res Romanas Pertinentes IV* (Paris 1927).

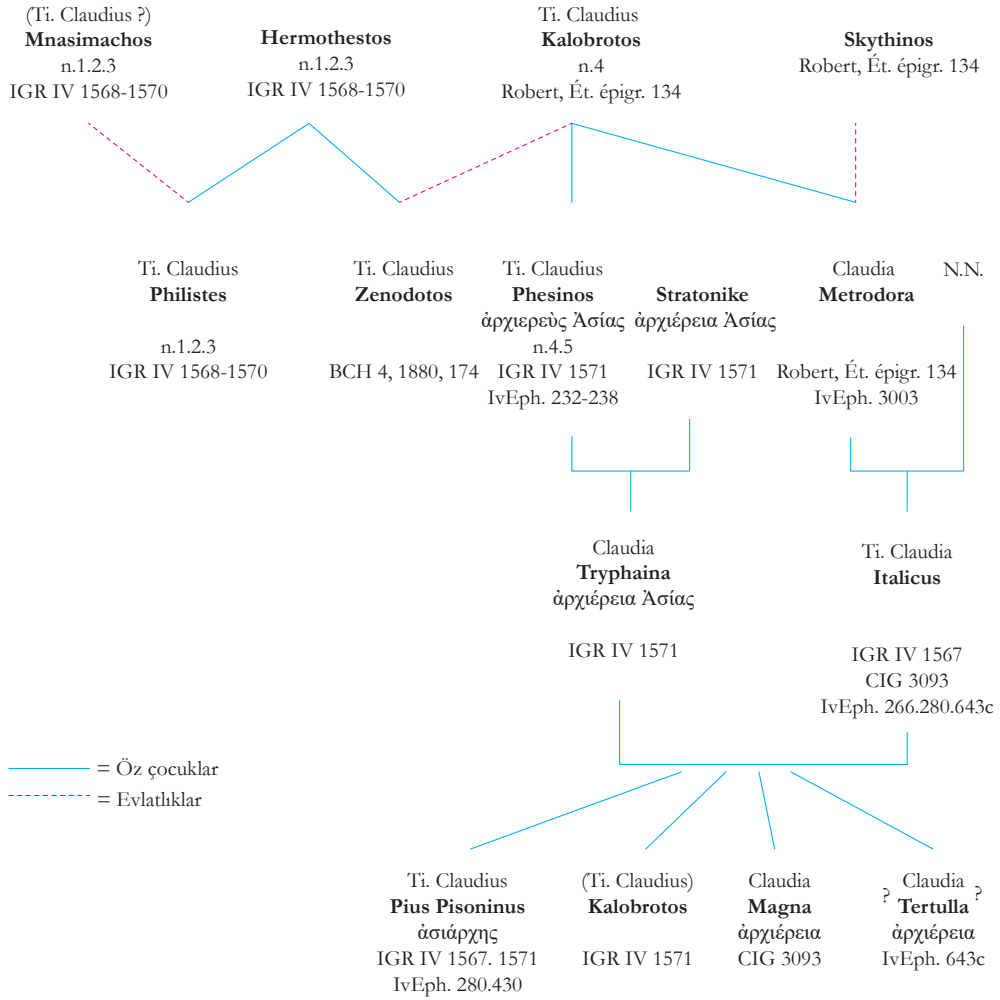
- Lenaghan – Hallett 2006 J. Lenaghan – Ch. H. Hallett, içinde: R.R.R. Smith – S. Dillon – Ch. H. Hallett – J. Lenaghan – J. van Voorhis, *Roman Portrait Statuary from Aphrodisias*, Aphrodisias II (Mainz am Rhein 2006).
- Maderna 2010 C. Maderna, “Die Bildhauerkunst während der Regierungszeit des Nero (54-68 n. Chr.)”, içinde: P. C. Bol (ed.), *Die Geschichte der antiken Bildkunst IV. Plastik der römischen Kaiserzeit bis zum Tode Kaiser Hadrians* (Mainz 2010) 101-133.
- Özgan 2013a R. Özgan, *Roma Portre Sanatı I* (İstanbul 2013).
- Özgan 2013b R. Özgan, *Roma Portre Sanatı II* (İstanbul 2013).
- Palagia 2010 O. Palagia, “Sculptures from the Peloponnese in the Roman imperial period”, içinde: A. D. Rizakis – Cl. E. Lepeniotti, *Roman Peloponnese III. Society, economy and culture under the Roman Empire: Continuity and Innovation*. Meletemata 63 (Athens 2010) 431-445.
- Piccardi 2007 L. A. Piccardi, “The Bust-Crown, the Panhellenion, and Eleusis: A New Portrait from the Athenian Agora”, *Hesperia* 76.2, 2007, 365-390.
- Raeder 2010 J. Raeder, “Die Bildhauerkunst während der Regierungszeit des flavischen Herrscher Vespasian, Titus und Domitian (69-96 n. Chr.)”, in: P. C. Bol (ed.), *Die Geschichte der antiken Bildkunst IV. Plastik der römischen Kaiserzeit bis zum Tode Kaiser Hadrians* (Mainz 2010) 135-148.
- Richter 1941 G. M. A. Richter, *Roman Portraits I. A Picture book. The Metropolitan Museum of Art* (New York 1941).
- Richter 1948 G. M. A. Richter, *Roman Portraits. The Metropolitan Museum of Art* (New York 1948).
- Rigsby 1996 K. J. Rigsby, *Asylia: Territorial Inviolability in the Hellenistic World* (Berkeley/Los Angeles 1996).
- Robert 1930 L. Robert, “Nouvelles remarques sur l'édit d'Ériza”, *BCH* 54, 1930, 262-267.
- Robert 1937 L. Robert, *Études Anatoliennes. Recherches sur les inscriptions Grecques de l'Asie Mineure* (Paris 1937).
- Robert 1938 L. Robert, “Sur des inscriptions de Chios”, *BCH* 57, 1933, 505-543.
- Rumscheid 2000 J. Rumscheid, *Kranz und Krone: Zu Insignien Siegespreisen und Ehrenzeichen der römischen Kaiserzeit*. IstForsch 43 (Tübingen 2000).
- Smith vd. 2006 R. R. R. Smith – S. Dillon – Ch. H. Hallett – J. Lenaghan – J. van Voorhis, *Roman Portrait Statuary from Aphrodisias*, Aphrodisias II (Mainz am Rhein 2006).
- Smith 2013 R. R. R. Smith, *The marble reliefs from the Julio-Claudian Sebasteion. Aphrodisias VI. Results of the excavations at Aphrodisias in Caria conducted by New York University* (Darmstadt/Mainz 2013).
- Wörrle 1988 M. Wörrle, *Stadt und Fest im kaiserzeitlichen Kleinasien* (Münih 1988).
- Wood 1999 S. B. Wood, *Imperial Women: a study in public images, 40 B.C. – A.D. 68* (Leiden/Boston/Köln 1999).

Zanker 2016

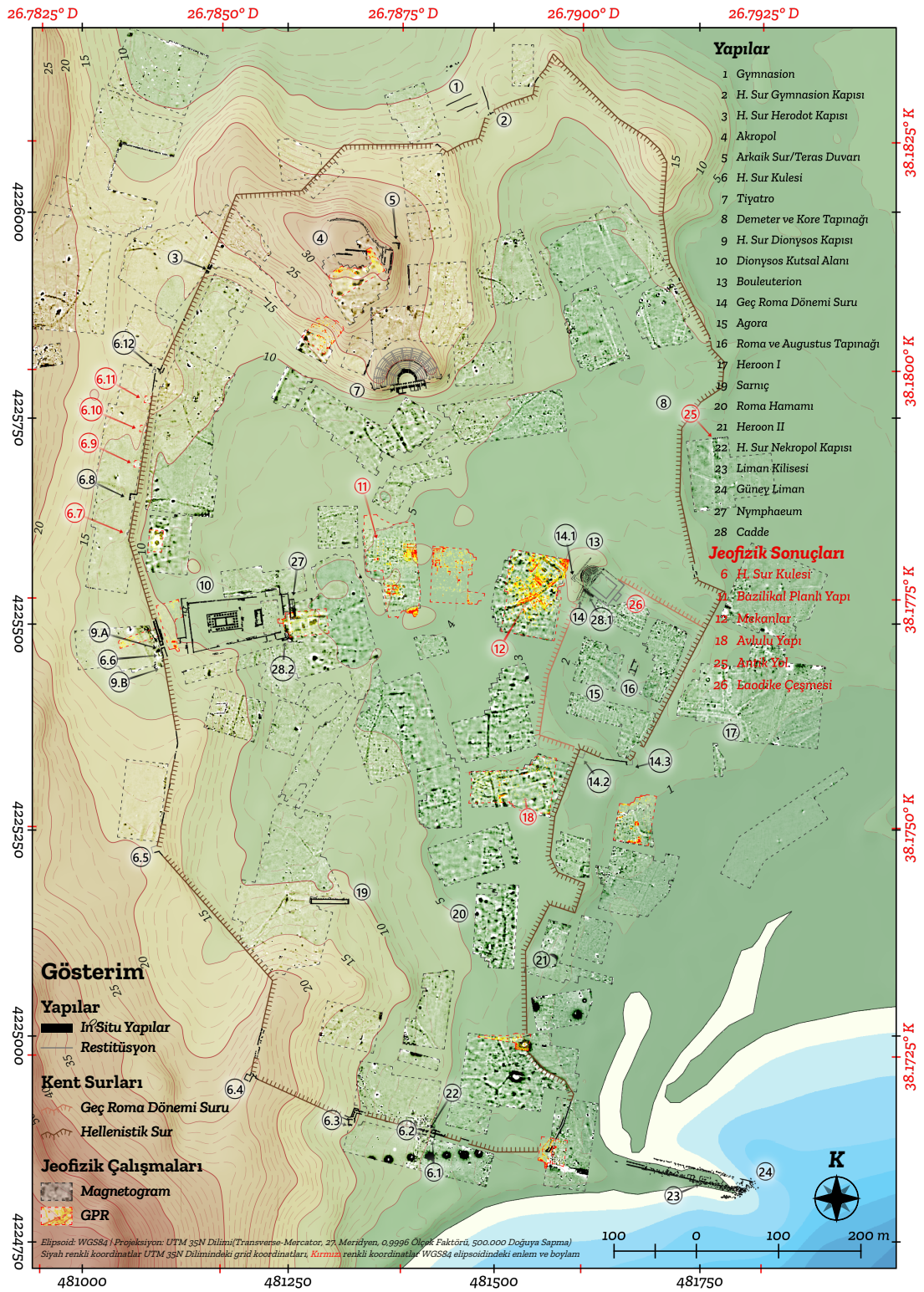
P. Zanker, *Roman Portraits: Sculptures in Stone and Bronze in the Collection of The Metropolitan Museum of Art* (New York 2016).

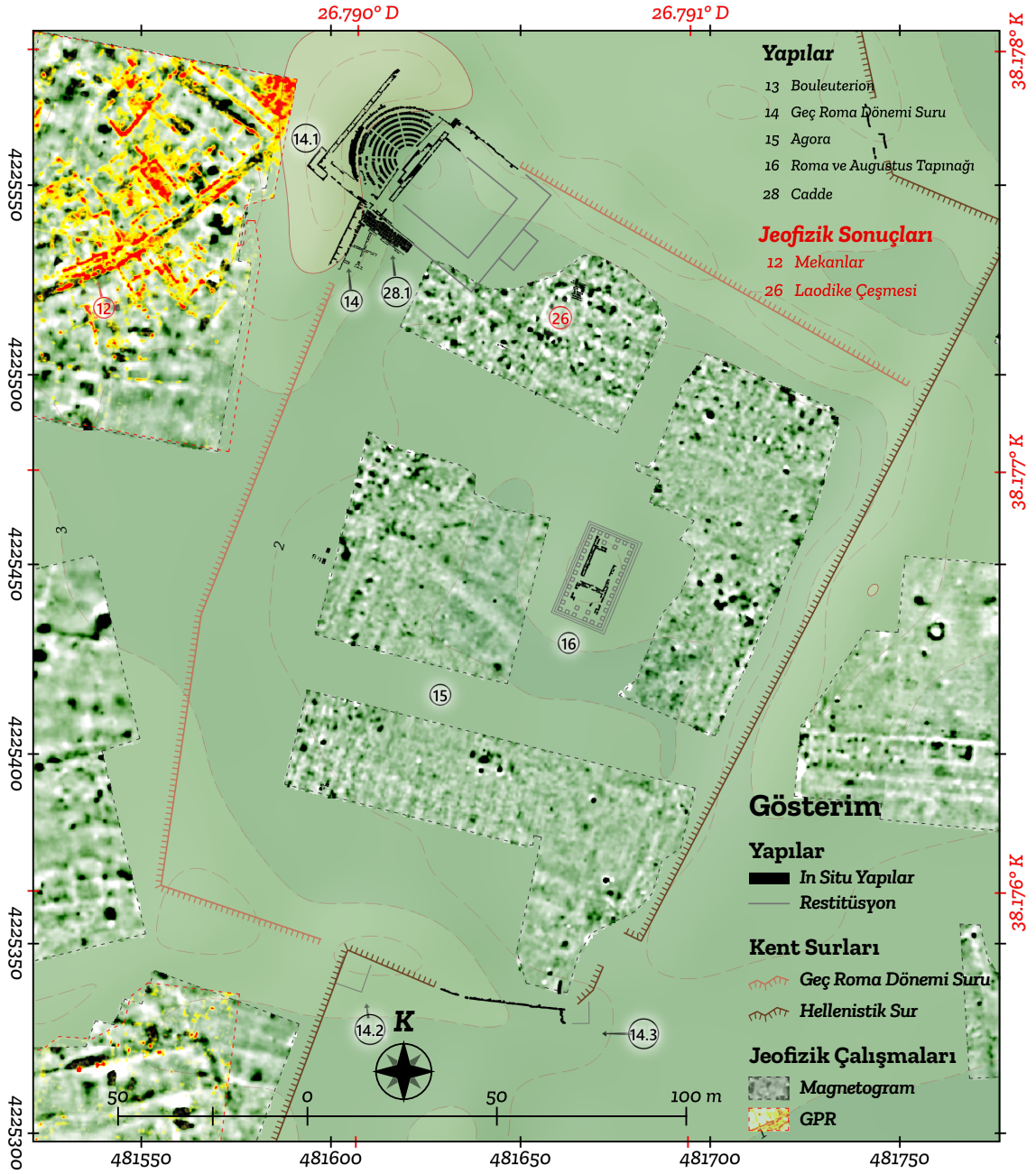
Zanker vd. 2019

P. Zanker – S. Hemingway – Ch. S. Lightfoot – J. R. Mertens, *Roman Art: A Guide through the Metropolitan Museum of Art's Collection* (New York 2019).

Tablo 1. Tiberii Claudii sülalesinin soyağacı (Herrmann 2000).

Figür 1

Figür 2a

Figür 2b

Figür 3-6